

Bijlage 1

1.1 Leidse buurten vergeleken met andere steden

Buurten in Leiden waren niet de enige in de Republiek die in toenemende mate te maken kregen met overheidsmaatregelen die hen beheersbaar en dienstbaar moesten maken. En er waren meer overeenkomsten met buurtcorporaties in andere steden, zoals Delft, Den Haag, Haarlem en Utrecht. Verschillen waren er vanzelfsprekend ook. Hoe uniek waren de Leidse buurten? Enkele buurtreglementen naast elkaar leggend, valt allereerst op dat de benaming voor buurtbestuurders per stad verschilde. In Leiden associeerde men buurtbestuurders vanouds, zoals in de gebuurte 'Prielij', met feodale heersers, die voorzien van raden, thesauriers en een knecht over de gebuurten regeerden. De Utrechtse en Delftse buurtcorporaties leken zich meer te spiegelen aan het stadsbestuur en kenden naast de schout nog buurmeesters, schepenen, een secretaris en een bode. Utrecht had verder nog twee cameraars of penningmeesters, een provoost en enkele 'clauditen' of jongst aangekomen burenen die als bode functioneerden. In Haarlem en Den Haag kwam de organisatie van buurtbesturen het meest overeen met die van gilden. Aan het hoofd van Haagse buurten stonden dekens die werden bijgestaan door hoofdmannen, een secretaris en een knecht; in Haarlem werden dekens geflankeerd door vinders, die de buurtgelden beheerden, raden en een knecht. Ook kwamen in één buurt, die van de Koningstraat, nog een schout, koning, een provoost, een president en twee schepenen voor, wier taken hoofdzakelijk ceremonieel waren.¹

Belangrijker dan verschillen of overeenkomsten in naamgeving zijn parallellen en afwijkingen in bepalingen. Zo betaalde men in alle steden bij de aankoop van een huis een zeker bedrag aan de buurt. In Leiden en Haarlem werden ook huurders geacht bij aanvang van hun huurcontract een bepaalde som geld te donezen, de zogeheten verering. Beide bedragen golden in laatstgenoemde steden direct als entreegeld. Lidmaatschap was zodoende verplicht voor alle inwoners van een buurt. Buurtcorporaties in Delft, Den Haag en Utrecht kenden een apart bedrag voor lidmaatschap. Gebuurten kregen verder inkomsten bij huwelijken. Sommige Haagse buurten vroegen ook bij geboorten een verering, terwijl een buurtcorporatie in Haarlem, vóór de uniformering van 1649, geld eiste bij een buitenechtelijke zwangerschap. Andere van Leiden afwijkende inkomsten waren vereringen bij erfenissen in Utrecht, Delft en Haarlem, en bij terugkeer van een belevaart, zoals in Delft was vastgesteld. Laatst genoemde bepaling is opmerkelijk, aangezien de buurtbrief in 1611, dus ver na de reformatie, is opgesteld en de bewuste buurt niet als katholiek bolwerk te boek staat.²

Regels met betrekking tot begrafenissen waren in alle steden min of meer gelijklopend. De naaste burenen dienden te helpen bij het dragen van doden en alle buurtbewoners moesten, op uitnodiging van de buurtknecht, bij elke graflegging aanwezig zijn, zieken, ouden van dagen en elders verblijvenden uitgezonderd. Alleen de hoogte van boetes op afwezigheid bij een teraardebestelling verschilde. Daarnaast werd in Haarlem en sommige Haagse buurten een beloning uitgereikt aan de dragers. In Leiden en Utrecht konden nabestaanden de buurtkas naar vermogen een schenking doen, andere steden lieten dit afhangen van de leeftijd van de dode en de gewenste graflegging.³ Ook opvallend is dat in Leiden, in tegenstelling tot de andere genoemde plaatsen, niet iedere buur bij een begrafenis aanwezig hoefde te zijn; één afgevaardigde van ieder huisgezin volstond. Net als in Haarlem kon in Leiden de draagplicht worden afgekocht.

¹ Zie voor Delft: GAD, HS 38 B 1 54, zie opschrift; voor Den Haag: Van Rappard, 'De 's Gravenhaagsche buurten', 115-122; voor Haarlem: Dorren, *Het soet vergaren*, 33-38; voor Utrecht: Bogaers, 'Geleund over de onderdeur', 346vv. De opmerking in *Bevochten Eendracht* dat buurten het bestuur van een stad nabootsten verdient dus aanvulling (Frijhoff & Spies, *Bevochten eendracht*, 211).

² Vgl. Van der Vlis, *Leven in armoede*, 86, 238-241.

De meeste buurtcorporaties kenden verder nog min of meer overeenkomstige bepalingen met betrekking tot handhaving van rust en vrede in de buurt. Zo was het in gebuurten in Delft, Den Haag, Haarlem en Leiden strafbaar om te vechten, buren te beledigen en ruzie te maken. Het reglement van 'Snippenvlucht' in Utrecht bevat geen regels voor het bewaren van de algemene sociale orde, hoewel de Utrechtse buurt wel een provoost had die overtreders van de ordonnanties voor het buurtgerecht moest brengen.⁴ Alvorens nader op overeenkomsten en verschillen in te gaan, zullen eerst de diverse schenkingen en boeten van de genoemde buurten naast elkaar worden gelegd. Dit overzicht is noodgedwongen slechts een ruwe schets. Alleen Haarlem en Leiden hadden een algemene buurtkeur; de overige steden kenden een grote verscheidenheid aan buurtcorporaties, waarvan lang niet alle reglementen zijn overgeleverd. De buurtkaarten van Den Haag en Utrecht zijn bovendien bestudeerd aan de hand van secundaire literatuur. De conclusies die uit onderstaande tabellen kunnen worden afgeleid, zijn daarom slechts voorlopig.

Tabel 2.3 Vergelijking van de voorgeschreven hoogte van vereringen, uitgedrukt in stuivers, in buurten in Leiden, Delft, Den Haag, Haarlem en Utrecht.

Verering	Leiden ⁵	Delft ⁶	Den Haag hoogste	Den Haag laagste	Haarlem ⁷	Utrecht ⁸	Gem.
Entree	-	15	50	10	-	25	25
Huiskoop ⁹	40 ¹⁰	60	120 ¹¹	15 ¹²	40 ¹³	30	51
Huishuur ¹⁴	3 ¹⁵	-	-	-	20	-	-
Huwelijk	Var.	40	60	20	Var. ¹⁶	Var.	40
Geboorte	-	-	20	12	-	-	16
Erfenis	-	40 ¹⁷	-	-	Var. ¹⁸	Var.	-
Bedevaart	-	30	-	-	-	-	-
Begravenis	Var.	23 ¹⁹	30	Var.	Var.	Var.	-

Bronnen: voor Delft: GAD, HS 38 B 1 54; voor Den Haag: Van Rappard, 'De 's Gravenhaagsche buurten', 140-145; voor Haarlem: AK, SAH, LK 7-4-10-4; voor Leiden: KB, Q_281:8; voor Utrecht: Wagenaar, 'Over buurten', 301-303.

³ In Haarlem werd ook onderscheid gemaakt naar plaats (op een kerkhof of in een kerk) en vorm (met enkele of dubbele baar, met lange of korte mantels). Zie RANH, SH, LK 7-4-10-4, artikel 11.

⁴ In 'Snippenvlucht' mocht men elkaar niet voor leugenaar uitmaken (Wagenaar, 'Over buurten', 303 (art. 19)).

⁵ Generale ordonnantie (1620).

⁶ 'Zijit-Oosthouck van de Noordsijde van de gasthuislaen tot de huisinge van den Hoiwjagen toe exclusijs' (1611).

⁷ Generale ordonnantie (1649).

⁸ 'Snippenvlucht' (1630).

⁹ Uitgaande van een koopprijs van 1500 gulden.

¹⁰ De bepalingen van de Leidse generale buurtordonnantie ten aanzien van huiskoop kenden evenals die van Haarlem een aan de huisprijs gerelateerde verering. Alleen lag in Leiden de openingsschaal niet op 500 gulden, maar op 600 gulden en moest boven de 2000 gulden bij iedere 1000 gulden 10 stuivers worden betaald.

¹¹ 'Hofbuurt' (1635): voor aankoop van huizen onder de 1200 gulden moest 60 stuivers worden vereerd. Voor huizen boven de 1200 gulden het dubbele.

¹² 'Princegracht' (1726): voor iedere 1000 gulden moest 10 stuivers worden betaald.

¹³ Voor huizen met een aankoopprijs van onder de 500 gulden moest 20 stuivers worden neergeteld; huizen tussen de 500 en 1000 gulden kostten 30 stuivers. Bij aankopen tussen de 1000 en 2000 gulden betaalde men 40 stuivers. Bij iedere 100 gulden boven de 2000 gulden grens moest 2 stuivers extra worden betaald.

¹⁴ Uitgaande van een gemiddelde huurwaarde van 71 gulden. In 1668 bedroeg de gemiddelde verponding in de Leidse buurten 'Billenburg' en 'Prinsdom van Letterrijck' samen 8 gulden en 17 stuivers; de verpondingen bedroegen 12,5% van de huurwaarde (zie Bos & Van Maanen, *Fiscale bronnen*, 13).

¹⁵ Bij aanvang van een huurovereenkomst moest men 0,25 stuiver per 6 gulden van de huurprijs betalen.

¹⁶ Variabel en afhankelijk van het vermogen dat de gehuwden samen bezaten: bij een vermogen tot 600 gulden vereerden de echtelieden samen 20 stuivers; bij een vermogen van 600-1000 gulden lag de verering op 30 stuivers en bij een vermogen van boven de 1000 gulden moesten 60 stuivers worden betaald. Huishoudens met een substantieel hoger vermogen volstonden met een verering van 12 gulden.

¹⁷ Bij erfenissen die meer dan 100 gulden bedroegen.

¹⁸ Als werd geërfd van iemand in de tweede graad of hoger moest bij een bedrag tussen de 100 en 500 gulden 15 stuivers worden betaald, bij 500-1000 gulden 30 stuivers en bij 1000-2000 40 stuivers. Bij bedragen boven de 2000 gulden moest voor iedere 100 gulden 2 stuivers worden neergeteld.

De geüniformeerde boetes en vereringen in Leidse buurten waren, zo volgt uit de tabellen 2.3 en 2.4, niet hoog en niet laag. Opvallend is wel dat boetes op absentie bij een begrafenis of op verzuim van de plicht een dode te dragen relatief laag waren, terwijl sancties op twist en vechten boven het gemiddelde lagen. De Leidse overheid zag in buurten niet zozeer een instelling van gemeenzaamheid, maar van sociale controle. Daarbij moet worden aangetekend dat ook de buurtbrief van 'Prielij' een groot verschil kende tussen de omvang van boetes voor afwezigheid bij begrafenis en voor geschillen tussen bureu. De generale buurtordonnantie sloot dus in zekere mate aan bij oude buurtbrieven.²⁰ Toch werd in de reglementen van 'Prielij' alleen in de laatste bepaling ingegaan op ingrijpen bij buurttwisten, terwijl de algemene buurtkeur hiermee opende. De stad onderstreepte zo de sociale-controlefunctie van buurten en maakte deze tot een nieuwe bestuurslaag aan de onderkant van de stedelijke hiërarchie om de overige gerechtelijke instanties te ontlasten.

Tabel 2.4 Vergelijking van de voorgeschreven hoogte van sancties, uitgedrukt in stuivers, in buurten in Leiden, Delft, Den Haag, Haarlem en Utrecht.

Boete	Leiden ²¹	Delft ²²	Den Haag hoogste	Den Haag laagste	Haarlem ²³	Utrecht ²⁴	Gem.
Niet betalen van boetes	Dubbele boete en (kosten v.) exec.	15 + royeren	Verlies buurt-schap ²⁵	Executie ²⁶	Dubbele boete en (kosten v.) executie.	-	-
Vechten	24	-	-	-	Var. ²⁷	-	-
Verstoring maaltijd	Verwijdering	3	5 ²⁸	3 ²⁹	Verwijdering	Corr.buurt-schout	4
Tabak tijdens hof	-	-	? ³⁰	? ³¹	-	6	-
Verzuim draagplicht	3	10	12 ³²	6 ³³	Var. ³⁴	15	9
Verzuim presentie begrafenis	1,5	6 ³⁵	6	6	3	3 ³⁶	4
Slaan echtgenote	50	6	60 ³⁷	10 ³⁸	-	-	32

¹⁹ Bij mensen met een leeftijd tot 18 jaar moest 15 stuivers worden betaald; bij mensen boven de 18 diende 23 stuivers te worden afgedragen. Als beide ouders nog in leven waren moest 60 stuivers worden betaald.

²⁰ Voor absentie bij begrafenis moesten in 'Prielij' twaalf penningen hollantsch worden betaald (driekwart stuiver) en bij een geschil een varkensschouder van vijf pond (in de generale buurtkeur werden respectievelijk 1,5 stuiver en een ham van 12 pond geëist welke gelijkstond aan 2,5 gulden).

²¹ Idem (1620).

²² 'Zuijt-Oosthouck van de Noordsijde van de gasthuyslaen tot de huijsinge van den Hoijwagen toe exclusijs' (1611).

²³ Generale ordonnantie (1649).

²⁴ 'Snippenvlucht' (1630).

²⁵ 'Oostnoordendijk' (1706).

²⁶ 'Oude Molstraatbuurt' (1733).

²⁷ Bij een gevecht met een wapen betaalde men 200 stuivers; bij vuistgevechten 60 stuivers.

²⁸ 'Hoogstraat' (1617).

²⁹ 'Oost-Westende' (1650).

³⁰ Van Rappard, 'De 's Gravenhaagse buurten', 158.

³¹ Ibidem.

³² Idem, 188.

³³ Ibidem.

³⁴ Bij verzuim van de draagplicht betaalde men het gederfde draagloon (6 stuivers voor een begrafenis met lange mantel, 3 stuivers voor een begrafenis met korte mantel en 12 stuivers voor een begrafenis met een dubbele baar).

³⁵ Boete geldt bij een begrafenis van een volwassene; in geval van een minderjarige was de boete 3 stuivers.

³⁶ Als een kind werd begraven was de verschuldigde boete twee stuivers.

³⁷ 'Vlamingstraat' (1746).

³⁸ 'Oost-Westende' (1650).

Boete	Leiden ²¹	Delft ²²	Den Haag hoogste	Den Haag laagste	Haarlem ²³	Utrecht ²⁴	Gem.
Slaan echtgenoot ³⁹	100	6	120 ⁴⁰	30 ⁴¹	–	–	64
Buurtheer passeren	40	10	120 ⁴²	60 ⁴³	40	–	54
Verzuim ijsbijten	–	–	–	–	–	4	–
Te lang doorhoven	60 pp	–	–	–	20 pp	12	31
Verzuim collecte	–	–	–	–	–	6	–

Bronnen: voor Delft: GAD, HS 38 B 1 54; voor Den Haag: Van Rappard, 'De 's Gravenhaagsche buurten', 140-145; voor Haarlem: AK, SAH, LK 7-4-10-4; voor Leiden: KB, Q 281:8; voor Utrecht: Wagenaar, 'Over buurten', 301-303.

De gebuurte van de Gasthuislaan in Delft legde op eenzelfde wijze nadruk op de sociale orde in de buurt. Volgens het eerste artikel van de buurtbrief mocht niemand een ander de vrede aanleggen of wegens beledigingen voor de rechtbank dagen, tenzij ze hun geschil eerst aan de keizer, schout of burgemeester van de buurt ter bemiddeling hadden voorgelegd. Deze vaststelling werd vervolgens, net als in Leiden, uitgewerkt in boetebepalingen met betrekking tot slaande ruzies tussen echtgenoten en het veroorzaken van burengerucht. Toch is er een belangrijk verschil met de Leidse keur. De Delftse boetes waren aanzienlijk lager. Mogelijk waren hoge boetes in kleine buurten niet nodig omdat de sociale controle er groter was. De Delftse gebuurte besloeg maar een deel van één straatzijde. Ook werd de kaart ondertekend door slechts dertien mensen. Verder was de Gasthuislaan een relatief arme straat. Helaas ontbreken reglementen van andere Delftse buurten, waardoor een vergelijking met grotere of rijkere gebuurten is uitgesloten. Maar waarschijnlijk kunnen de verschillen met Leiden beter worden verklaard uit het feit dat in Delft buurtcorporaties niet als een verlengstuk van het stadsbestuur werden beschouwd waaraan allerlei controlerende taken werden gedelegeerd. De geciteerde bepaling van de Gasthuislaan wijst op een zelfvoorzienend karakter van de buurt, waardoor het inroepen van rechters als ongewenst werd beschouwd. Buren mochten niet eigenmachtig erfscheiders binnen het buurtterrein halen zonder daarvan het buurtbestuur in kennis te stellen. In Leiden ontbrak deze bepaling.⁴⁴

De gebuurten van Haarlem kregen in september 1649 van stadswege een algemene buurtkeur aange-
meten. Deze leek opvallend veel op de ordonnantie van Leiden. Enkele bepalingen waren zelfs letterlijk hetzelfde. Dit komt omdat de Leidse keur model heeft gestaan voor die van Haarlem.⁴⁵ Toch wijkt de Haarlemse buurtkeur op belangrijke punten af van die van Leiden. Een aantal van deze verschillen kan

³⁹ Hierbij gaat het in Den Haag en Leiden om vrouwen die hun man slaan. In de Delftse keur betalen man en vrouw als echtpaar de dubbele boete als de vrouw 'wederomme smijt'. De boete is dus voor beiden gelijk.

⁴⁰ 'Hofbuurt' (1635).

⁴¹ 'Hoogstraat' (1617).

⁴² Zie noot 40.

⁴³ Zie noot 41.

⁴⁴ GAD, HS 38 B 154, art 1,2. Vgl. Van der Vlis, *Leven in armoede*, 228,229. In rechtsantropologische studies wordt een verband gelegd tussen de hoeveelheid sociale controle en de sociale afstand tussen leden van een groep. In een kleine relatief gesloten gemeenschap hebben mensen meerdere banden met elkaar, de onderlinge interactie is groot en de omloopsnelheid van informatie is dan groot. (zie Griffiths, 'Sociale controle', 754-762).

⁴⁵ Haarlem kreeg in 1596 een exemplaar van de Leidse buurtkeur van 1593 (Koppenol, *Leids heelaal*, 60). Maar de geüniformiseerde keur van 1649 lijkt vooral op de Leidse keur van 1620 te zijn gebaseerd. Het eerste artikel en de laatste drie zijn in beide ordonnanties woordelijk hetzelfde. De bepaling op het 'gebuurte houden' is eveneens vrijwel identiek. In het artikel op 'ongeneucht in gemeen vergaderingen' kende de keur van Haarlem wel en die van Leiden geen nadere bepaling over 'injurieren' tijdens een hoving. Ook de regels omtrent 'coopmanschappen in gemeen vergaderingen' zijn – op de boeteclausule na – gelijklopend. Dit veronderstelt dat de Haarlemse overheid de Leidse buurtkeur van 1620 als voorbeeld heeft genomen en daarin typisch Haarlemse bepalingen uit de eigen buurtreglementen heeft verweven.

worden verklaard uit de eigen Haarlemse buurttraditie.⁴⁶ Zo kenden Haarlemse buurten zoals gezegd een deken en vindere in plaats van een heer en thesauriers. Verder was in de algemene ordonnantie van Haarlem het aantal vastgestelde schenkingen aan de buurt groter. Zo moest ook in geval van erfenissen en openbare verkoop van onroerend goed een gift worden gedaan. Het aantal begrafenisvoorschriften was kleiner dan in Leiden. Belangrijker lijkt echter dat het Haarlemse stadsbestuur de buurten minder leek te willen controleren. De bepalingen inzake geschilbeslechting kregen een minder prominente plek in de keur. Bovendien ontbrak het artikel over de aanpak van huwelijkswisten. De dekens van Haarlemse buurten moesten, evenals de buurttheren van Leiden, een register bijhouden van hun buurtbewoners. Ze kregen echter geen rol toebedeeld in de armenzorg. Bovendien hoefde het buurtregister niet op gezette tijden aan het stadsbestuur ter inzage te worden gegeven. Het meest opvallend is misschien nog dat in Leiden de heren werden gekozen door het stadsbestuur, uit een voordracht van de huishoudende burens, terwijl in Haarlem de vindere de dekens kozen, waarna de burgemeesters de keuze overigens nog wel moesten bekrachtigen.

Toen op vijftien december 1670 de Haarlemse buurtkeur opnieuw werd afgekondigd, waren de meeste bepalingen ongewijzigd gebleven. Wel werden buurtmaaltijden volledig afgeschaft en moest de buurtkas onder de buurtbewoners worden verdeeld. Deze maatregel kwam, zo heeft Dorren laten zien, niet uit de lucht vallen. Al vanaf het einde van de zestiende eeuw richtte de gereformeerde kerkenraad van Haarlem zich met enige regelmaat tot de stedelijke overheid met klachten over uitwassen tijdens het hoven. De eerste echte maatregelen tegen buurtmaaltijden werden echter pas in 1636 genomen toen niet meer op zon- en feestdagen mocht worden gefeest. Vanaf de jaren zestig werd het houden van buurtmaaltijden steeds moeilijker gemaakt. Gebuurten moesten vooraf toestemming vragen om te hoven en gelijktijdig twintig gulden belasting betalen ten behoeve van het kort tevoren opgerichte Arme-kinderhuis. Het Haarlemse buurtleven werd zodoende steeds meer aan banden gelegd.⁴⁷

Ook in Utrecht kregen buurten te maken met religieus getinte ordonnanties tegen buitensporig gedrag tijdens buurtmaaltijden. Deze maatregelen hielden aan tot 1600. Vervolgens werden vereringen bij begrafenissen zwaar fiscaal belast, waardoor ze steeds minder voorkwamen en de buurtkassen leger werden. Vanaf 1658 pakte het stadsbestuur de buurtbijeenkomsten zelf aan. Gebuurten mochten nog slechts om de drie jaar een 'vriendelijke maaltijd' houden en dan nog onder allerlei beperkingen. Er mocht bovendien geen geld meer voor worden ingezameld. Volgens Bogaers diende dit alles om de greep op het buurtleven te vergroten, dat zich tot dan toe grotendeels buiten de wetgevende bevoegdheid van de overheid had voltrokken.⁴⁸ De maatregelen droegen deels onmiskenbaar sporen van de zogeheten Nadere Reformatie, een beweging die bijbelse en kerkelijke geloofsregels vertaalde naar het dagelijkse leven. Buurtefeesten gaven aanleiding tot 'zondig' gedrag en moesten dus bestreden worden. Maar het stadsbestuur had niet alleen religieuze motieven. Ook de maatschappelijke onrust die vergaderingen van burens konden opleveren, was de overheid een doorn in het oog.

Uit de buurtreglementen van Den Haag valt af te leiden dat gebuurten daar pas in de achttiende eeuw geconfronteerd werden met inmenging van hogerhand. In 1728 bepaalde het stadsbestuur dat buurtbestuurders moesten worden ingezet bij de bestrijding van armoede. Dekens dienden vanaf 1750 te noteren hoeveel geringe, arme of eerlijke nering- en ambachtsoefnende lieden woonachtig waren in hun buurt. Tien jaar later moesten zij ook bijhouden wie een akte van admittie hadden. Het stadsbestuur keerde iedere buurt die ook daadwerkelijk een register bijhield een jaarlijkse premie uit van tien gulden. Nadien werd deze opdracht aan de gebuurten regelmatig herhaald en aangescherpt. Waarschijnlijk verzuimden veel buurtbestuurders hun nieuwe plichten.⁴⁹

⁴⁶ De Haarlemse overheid bestudeerde hoogstwaarschijnlijk net als die van Leiden vooraf de nodige buurtkeuren (Dorren, *Het soet vergaren*, 63).

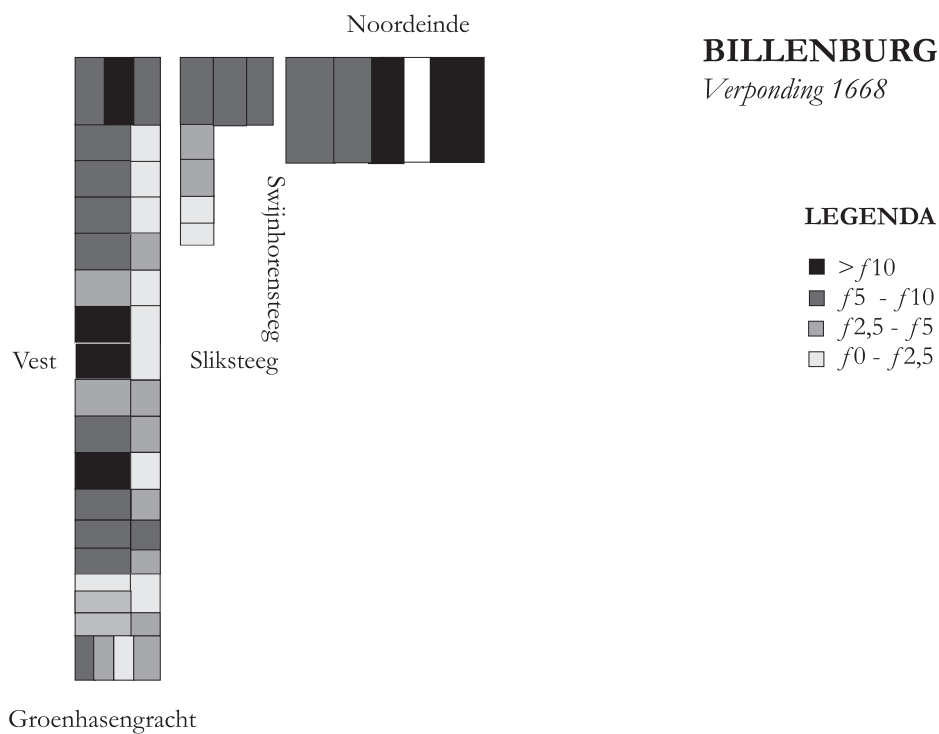
⁴⁷ Idem, 61vv. Zie ook Temminck, 'Oude indelingen van Haarlem', 193.

⁴⁸ Bogaers, 'Een kwestie van macht', 116, 117, 122. Merk op dat de nieuwe hoof-frequentie in Leiden zelden werd gehaald (vgl. hoofdstuk 2, par. 2.4.1).

⁴⁹ Van Rappard, 'De 's Gravenhaagsche buurten', 132-134.

Bijlage 2

Spreiding van rijk en arm in twee Leidse buurten, afgemeten aan de aanslagen voor de onroerend-goedbelasting (verponding) per woning (1668).

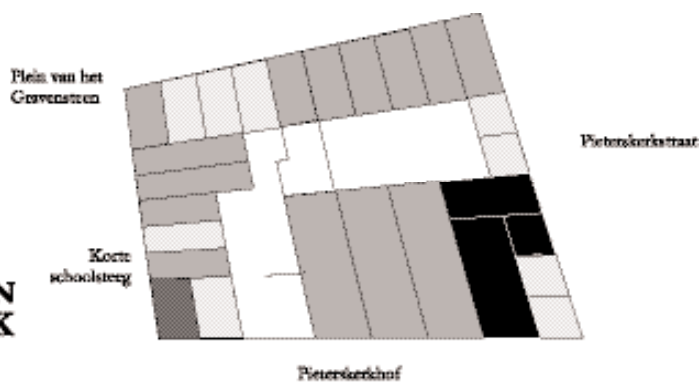

Bron: SAIL, Kohieren van de verponding en de stedelijke recognities, inv. 3534, p. 271-285.

LEGENDA

- > f20
- f15 - f20
- f10 - f15
- f5 - f10

**PRINSDOM VAN
LETTERIJCK**
Verponding 1668

Bron: SAII, Kohieren van de verponding en de stedelijke recognities, inv. 3534, p. 105-105v, 114-115v, 126-126v.

Geraadpleegde archieven

RAL	Regionaal Archief Leiden.
ADG	14. Archief van de doopsgezinde gemeente.
1	Notulen van de Vlaamse doopsgezinde gemeente in Leiden ((1661) 1664-1701).
4	Resolutieboek Waterlandse gemeente (1670-1701).
77	Doos met geschreven geschiedenis van de Vlaamse doopsgezinde gemeente (1612-1947).
109	Algemene zaken betreffende armenzorg (1653-1934).
110	Algemene doopsgezinde sociëteit (1647-1934).
SAI	501. Stadsarchief van Leiden 1 (1253) (1290-1573).
388-389	Aflezingsboeken (1528-1574).
SAII	501A. Stadsarchief van Leiden 2 (1574-1816).
9	Keurboek (1583).
10	Ontwerpkeurboek (1607).
12	Keurboek (1658).
14-24	Aflezingsboeken (1578-1675).
43	Register Diversorum (1628-1772).
45-123	Gerechtdagboeken (1587-1753).
153-156	Burgemeestersdagboeken (1657-1672).
189-190	Burgemeesters- en gerechtdagboeken van publieke zaken (1648-1672).
249-252	Kladresoluties en -beschikkingen van gerecht en burgemeesters (1661-1671).
726	Stukken betreffende het schoutambt (1577-1703).
751-753	Eedboeken (tweede helft zeventiende eeuw tot achttiende eeuw).
1073	Instructie voor twee onderschouten (begin 17e eeuw).
1216-1217	Registers van aanstellingen van heren van gebuurten (1601-1735).
1220	Verslag van een besogne over herindeling van de gebuurten (1602).
1221	Ingekomen stukken van heren van de gebuurten (1607-1609, 1650, tweede helft 17e eeuw).
1969	Rapport betreffende de brouwering en de fraude met de bieraccijns (1607).
3358	Registers van kerkelijke zaken (1580-1615).
3417	Stukken betreffende kerkelijke geschillen (1579-1599).
6567	Request van drie notarissen om het werk van beunhazen tegen te gaan (1652).
6958	Vergunning voor het oprichten van de gebuurte Nieuwgesticht (1616).
6959	Kasboek van 'Prince van letterijck' (1622-1675).
6960	Kasboek van 'Billenburg' (1653-1696).
6962	Kasboek van 'Vredenburg' (1704-1796).
6963	Kasboek van 'Koeyenburgh' (1705-1796).
ONA	506. Oud Notarieel Archief.
774-782	Arendt Joachimsz. Raven (1664-1668).
811	Cornelis van Scharpenbrant (1665).
904-908	Pieter Geeraersz. van Tiel (1664-1668).
963-968	Leonardt Jansz. Overmeer (1663-1668).
986	Johannes Jansz. van der Eijcke (1667).

- 1030 Dirck Verhagen (1665).
 1044-1048 Cornelis Jacobsz. de Haes (1664-1668).
 1099-1100 Pieter Pietersz. van Scharpenbrant (1665-1669).
- ORA 508. Oud Rechterlijk Archief.
 3 (15-16) Criminele vonnisboeken (1647-1670).
 4 (M-O) Correctieboeken (1640-1727).
 41 (B) Kenningboeken (1446-1461).
 44 (F-G) Dingboeken van grote zaken (1662-1670).
 47 (2H, 2I) Vredemakersboeken (1662-1666).
 48 (G) Burenkwestieboek (1646-1671).
 67 (4Z) Waarboek (1664-1665).
 79 (Y) Getuignisboek (1658-1681).
- GA 509. Gildenarchief.
 11 Algemeen register apothekersgilde (1590-1741).
 12 (1) Commissieboek van het apothekersgilde (1719-1782).
 15 Notitieboek apothekersgilde (1664-1713).
 23 Dagboek van het biddersgilde (1682, 1697-1698, 1710, 1713-1715, 1729-1797, 1825-1875).
 29 (1) Rekeningen van het biddersgilde (1734-1809).
 191 Plakkaat van de Staten van Holland op de bieraccijns (1616).
 306 Gildenbrief chirurgijns (1553).
 307 Gildenbrief chirurgijns (1589).
 308 Concept gildenbrief chirurgijns (begin 17e eeuw).
 310 Gildenbrief chirurgijns (1681).
 311 Gildenbrief chirurgijns (1703).
 314 Acten, ampliatiën en renvooijen chirurgijns-gilde (1682-1700).
 382 Kasboek chirurgijns-gilde (1675-1807).
 390 Notulenboek chirurgijns-gilde (1682-1798).
 504 Ordonnantie voor de glasschrijvers en glazenmakers (1615).
 512 Beschikking op een rekest tot ampliatië van de gildenbrief van het glazenmakersgilde (1620).
 515 Beschikking op een rekest tot ampliatië van de gildenbrief van het glazenmakersgilde (1658).
 523 Register van het aannemen van knechten en leerlingen glazenmakers (1618-1625).
 524 (1) Register van het glazenmakersgilde (1636 en 1650).
 535 Notariële verklaring over onbevoegde glazenmaker (1616).
 536 Vonnis van vredemakers te Leiden in glazenmakerskwestie (20-2-1708).
 537 Vonnis van vredemakers te Leiden in glazenmakerskwestie (25-1-1729).
- HA 510. Hallenarchief.
 219 Kwestieboek lakenhal (1665-1696).
- KNGK 511. Kerkeraadsarchieven van de Nederduits gereformeerde kerk.
 I (5,6) Acta Nederlands Hervormde Kerkeraad (1654-1681) (op microfiche: F1808).
- HG 519. Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis te Leiden.
 688 Ampliatië op het derde articul van de keuren van de gebuyrten (1670).
 1706 Blaffert van ontfang en uijtgeeff van den H. Geesthuijs (1671).
- FH 529. Familiearchief Hubrecht.
 21 Aantekeningen van Jan Hubrecht (1626, 1640-1650, 1652-1663 en 1665-1667).
- AS 534. Archief van de Schutterij.
 1 Instructies, vergunningen, resoluties en verordeningen (1578-1758).

358

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN

- 6-9 Notulen van het bestuur van de schutterij (1630-1669).
 125 Staten van ontvangst van boeten wegens absentie (1652-1656, 1671-1672, 1675-1679, 1683-1686).
 164 Rollen van de dienstdoende schutterij (1655).

- AWK 535. *Archief van de Waalse Kerk.*
 44 Kerkenraadsnotulen (1658-1695).

BLO Bibliotheek Leiden en Omgeving van het Regionaal Archief Leiden.

- 15271pf Maanen, R.C.J. van, Leidse keurboeken van 1583, 1657 en 1658.
 16804/5 Vredemakerskeur (1598).
 16806 Ordonnantie op het vredemaken (1604).
 16807p Vredemakerskeur (1651).
 16808 pl Ampliatie vredemakerskeur (1654).
 16809 pl Ampliatie vredemakerskeur (1655).
 16810 pf Ampliatie vredemakerskeur (1668).
 59500/01p Ampliatie gildenbrief glazenmakers (1619).
 80850d Naamwijzer of herenboekjes (1641-1687) (op microfiche: F1909).

AB Algemene Bibliotheek van het Regionaal Archief Leiden.

- 1051f Groot Placaet-boeck (1658-1770).

GAD Gemeentearchief Delft.

- HS *Handschriften.*
 38 B 154 Buurtreglement Gasthuislaan (1611).

RANH Regionaal Archief Noord-Holland.

- SH *Stadsarchief Haarlem.*
 IE Inventaris Enschede, XXI-358 (Loketkas LK 7-4-10-4).

KB Koninklijke Bibliotheek.

- HS *Handschriften.*
 Q 281:8 Generale ordonnantie op de gebuurten (1620).
 Q 281:9 Naerder verclaringhe van het XVIIJen ende XXen articulen van de ordonnantie opte gebuijrtten belangende het uythalen ende ter aerde brengen van de doode lijcken (1635).
 Q 281:18 Aenhangsel aengaende 't hoven van de gebuijrtten (1652).

Geraadpleegde literatuur

- Abels, P.H.A.M., *Nieuw en ongezien. Kerk en samenleving in de classis Delft en Delfland 1572-1621 Boek 2 De nieuwe samenleving* (Delft 1994).
- Abels, P.H.A.M., 'Tussen gewetensvrijheid en kerkelijke dwang. Religie in Holland', in: Nijs, Th. de en E. Beukers, *Geschiedenis van Holland II 1572 tot 1795* (Hilversum 2002) 217-254.
- Aert, L. van, 'Tussen norm en praktijk. Een terreinverkenning over het juridische statuut van vrouwen in het zestiende-eeuwse Antwerpen', in: *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 2 (2005) 22-42.
- Alberda-van der Zijpp, T. (ea), *Anabaptisten en ketters, dissidenten en deftigheiden in het Rotterdamse. De geschiedenis van de Rotterdamse doopsgezinden* (Rotterdam 1999).
- Allan, F., *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem van de vroegste tijden tot op onze dagen Deel 1* (Haarlem 1874).
- Althoff, G., 'Compositio. Wiederherstellung verletzter Ehre im Rahmen gütlicher Konfliktbeendung', in: Schreiner, K. en G. Schwerhoff (red), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit* (Böhlau 1995) 63-76.
- Amerasinghe, C.F., *Defamation and the aspects of the actio iniuriarum in Roman-Dutch Law (in Caylon and South Africa)* (Londen 1968).
- Andel, M.A. van, 'Praktizeerende apothekers in de 17de en 18de eeuw', in: *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* (1916) 1330-1336.
- Andel, M.A. van, *Chirurgijns, vrije meesters, beunhazen en kwakzalvers. De chirurgijngilden en de praktijk der heekunde (1400-1800)* (Amsterdam 1946).
- Anonymus, *Klucht van hontghe bijt mij niet (op den reghel 'Hout den man hij wil vichten')* (Amsterdam 1649).
- Anonymus, *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden; vierde deel, behelsende eenen aanvang der beschrijvinge van Holland* (Amsterdam 1742).
- Anonymus, 'Nescio', in: *De Nederlandsche Spectator* 8 (Leiden 1756) 25-32.
- Anonymus, 'Over de buurten van Leiden', in: *De Nederlandsche Spectator* 8 (Leiden 1756) 185-191.
- Ariès, Ph., *Het uur van onze dood. Duizend jaar sterven, begraven, rouwen en gedenken* (Amsterdam, Brussel 1987).
- Ahsmann, M., *Collegia en colleges. Juridisch onderwijs aan de Leidse universiteit 1575-1630 in het bijzonder het disputeren* (Groningen 1990).
- Assen, C.J. van, 'Het collegie van vredemakers te Leiden', in: *Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving deel 1* (1851) 72-100.
- Baan, E. de, *Goed garen. Termen en begrippen van de textielnijverheid uit heden en verleden* (Rijswijk, Leiden z.j.).
- Baar, P.J.M. de, 'De ommegangsdag te Leiden', in: *Leids Jaarboekje* (1977) 96-103.
- Baar, P.J.M. de, 'Jan van Hout en zijn stratenboek en grachtenboek', in: *Ups and Downer. Bundel artikelen bij het afscheid van mr. W. Downer als gemeentearchivaris van Leiden* (Leiden 1985) 5-18.
- Baar, P.J.M. de, 'Leidse notarissen 1: Abraham Musquetier', in: *Genealogische bijdragen Leiden en omgeving* 1 (1986) NO 1-4.
- Baar, P.J.M. de, 'Openbare werken in Leiden', in: Dröge, J. (ea), *Architectuur & monumentengids Leiden* (Leiden 1996) 30-34.
- Baarsel, G.J.M. van, E.P. Kwaadgras en I.W.L. Moerman, 'Tien eeuwen Leiden, Leienaars en hun straatleven', in: Boer, D.E.H. de (red), *Hutspot, haring en wittebrood. Tien eeuwen Leiden en de Leienaars* (Zwolle 1982) 199-220.
- Baas, N.J., *Keuze van een gerechtelijk forum. Overwegingen van partijen, voor- en nadelen* (Den Haag 2004).
- Backer, Ch.M.E. de, *Farmacie te Gent in de late middeleeuwen. Apothekers en receptuur* (Hilversum 1990).
- Backmann, S. (red), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen* (Berlijn 1998).

- Bailly, M.Ch. le, *Recht voor de raad. Rechtspraak voor het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland in het midden van de vijftiende eeuw* (Hilversum 2001).
- Baumgartner, M.P., 'Social control from below', in: Black, D., *Toward a general theory of social control. Selected problems I* (Orlando ea 1984) 303-339.
- Benda-Beckmann, C.E. von, *The broken stairways to consensus. Village justice and state courts in Minangkabau* (Dordrecht 1984).
- Benda-Beckmann, K.v. en F. Strijbosch, *Anthropology of law in the Netherlands* (Dordrecht 1986).
- Benda-Beckmann, K.v., 'Rechtspluralisme', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 740-749.
- Bender, H.S., 'Discipline', in: *The Mennonite encyclopedia. A comprehensive work on the Anabaptist-Mennonite Movement* vol 2 (Scottsdale e.d. 1956) 69-70.
- Bentham Jutting, W.C.S., 'Iets over de zogenoemde aflezingsboeken in het Leidse gemeentearchief', in: *Leids Jaarboekje* (1969) 99-113.
- Bergh, G.C.J.J. v.d. (red), *Staphorst en zijn gerichten. Verslag van een juridisch-antropologisch onderzoek* (Meppel, Amsterdam 1980).
- Bergsma, W., *Tussen Gideonsbende en publieke kerk. Een studie over het gereformeerd protestantisme in Friesland 1580-1650* (Hilversum, Leeuwarden 1999).
- Bijleveld, W.J.J.C., 'Leiden, stad der refugiés', in: *Leidsch Jaarboekje* (1943) 104-107.
- Bijleveld, W.J.J.C., 'Aanteekeningen uit de getuigenisboeken en burgemeestersdagboeken van Leiden', in: *De Nederlandsche Leeuw* 65 (1948) 153-170.
- Blaak, J., *Hermanus Verbeek (1621-1681) Memoriaal ofte mijn levensraijnsinghe* (Hilversum 1999).
- Black, D., 'Social control as a dependent variable', in: Idem, *Toward a general theory of social control. Selected problems I* (Orlando ea 1984) 1-35.
- Black, D., 'Crime as social control', in: idem, *Toward a general theory of social control. Selected problems II* (Orlando ea 1984) 1-27.
- Black, D., 'Geschildbeslechting door de politie', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 295-342.
- Blécourt, A.S. de en J.J.A. Wijs, *Kenningboek der stad Leiden 1553-1570* (Utrecht 1936).
- Blécourt, A.S. de, *Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht* (Groningen 1967).
- Blécourt W. de en F. Peereboom, 'Betichting en vermaning. Toverij in het Land van Vollenhove, zeventiende eeuw', in: Gijswijt-Hofstra, M. en W.Th.M. Frijhoff, *Nederland betoverd. Toverij en hekserij van de veertiende tot in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1987) 107-116.
- Blécourt, W. de, 'Typen van toverij', in: Boekhorst, P. te, P. Burke en W.Th.M. Frijhoff, *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel, Amsterdam, Heerlen 1992) 319-364.
- Blok, P.J., *Leidsche rechtsbronnen uit de Middeleeuwen* (Den Haag 1884).
- Blok, P.J., *Geschiedenis eener Hollandsche stad. Eene Hollandsche stad in de Middeleeuwen* (Den Haag 1910).
- Blok, P.J., *Geschiedenis eener Hollandsche stad. Eene Hollandsche stad onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij* (Den Haag 1912).
- Blok, P.J., 'Refugiés te Leiden', in: *Leidsch Jaarboekje* (1915) 74-81.
- Blok, P.J., 'De gilden', in: *Uit onzen bloeitijd. Schetsen van het leven onzer vaderen in de XVIIe eeuw* (Amsterdam z.j.) 261-297.
- Blok, P.J., *Geschiedenis eener Hollandsche stad. Eene Hollandsche stad onder de Republiek* (Den Haag 1916).
- Blok, P.J., *Geschiedenis eener Hollandsche stad. Eene Hollandsche stad in den Nieuwen Tijd* (Den Haag 1918).
- Blom, H.W., 'Burgers en belang. Pieter de la Court over de politieke betekenis van burgers', in: Kloek, J. en K. Tilmans, *Burger. Een geschiedenis van het begrip 'burger' in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw* (Amsterdam 2002) 99-112.
- Blumer, H., *Symbolisch interaktionisme. Perspektief en methode* (Meppel 1969).
- Boekenoogen, G.J., 'Namen en wapens van Leidsche chirurgijns', in: *Leidsch Jaarboekje* (1927-28) 78-101.
- Boekhorst, P. te, P. Burke en W.Th.M. Frijhoff, *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel, Amsterdam, Heerlen 1992).
- Boer, P. den, 'Naar een geschiedenis van de dood. Mogelijkheden tot onderzoek naar de houding ten opzichte van de dode en de dood ten tijde van de Republiek', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 89 (1976) 161-201.

- Bogaers, L., 'Een kwestie van macht? De relatie tussen de wetgeving op het openbaar gedrag en de ontwikkeling van de Utrechtse stadssamenleving in de zestiende en zeventiende eeuw', in: *Volkskundig Bulletin* 11,2 (1985) 102-126.
- Bogaers, L., 'Geleund over de onderdeur. Doorkijkjes in het Utrechtse buurtleven van de vroege Middeleeuwen tot in de zeventiende eeuw', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 112 (1997) 336-363.
- Bontemantel, H., *De regering van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)*, uitgegeven door G.W. Kernkamp (Den Haag 1897).
- Borg, H.A. van der, *Voedvrouwen in beeld en beroep. Ontwikkelingen in het voedvrouwschap in Leiden, Arnhem, 's-Hertogenbosch en Leeuwarden 1650-1865* (Wageningen 1992).
- Bos, N.J.P.M. en R.C.J. van Maanen, *Fiscale bronnen: structuren en onderzoeksmogelijkheden* (Zuthpen 1993).
- Bos, S., 'Uijt liefde tot malcander'. Onderlinge hulpverlening binnen de Noord-Nederlandse gilden in internationaal perspectief (1570-1820) (Amsterdam 1998).
- Boulton, J., *Neighbourhood and society. A London suburb in the seventeenth century* (Cambridge ea 1987).
- Boven, M.W. van, 'Bestuur, rechtspraak en notariaat', in: Ham, W.A. van (ea), *Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795. Een institutionele handleiding* (Den Bosch, Hilversum 1996) 76-127.
- Brand, A.J., 'Crisis, beleid en differentiatie in de laat-middeleeuwse Leidse lakennijverheid', in: Moes, J.K.S. en B.M.A. de Vries (red), *Stof uit het Leidse verleden. Zeven eeuwen textielnijverheid* (Utrecht 1991) 53-65, 201-205.
- Brand, H., *Over macht en overwicht. Stedelijke elites in Leiden (1420-1510)* (Leuven, Apeldoorn 1996).
- Brand, A.J., 'Sociale omstandigheden en charitatieve zorg', in Marsilje, J.W. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 1 Leiden tot 1574* (Leiden 2002) 113-149.
- Bredius, A. en W. Martin, 'Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Leidsche St. Lucasgild', in: Bredius, A. en E.W. Moes, *Oud-Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid enz.* 22 (1904) 121-128, 177-194.
- Brecht, M., 'Protestantische Kirchengenossenschaft zwischen Kirche und Staat. Bemerkungen zur Forschungssituation', in: Schilling, H., *Kirchengenossenschaft und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) *Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung* 16 (1994) 41-48.
- Brinkman, H., *Dichten uit liefde. Literatuur in Leiden aan het einde van de Middeleeuwen* (Hilversum 1997).
- Broers, E.J.M.F.C., 'Van tafel 8 tot Boek 6. De belediging in rechtshistorisch perspectief', in: *Volkskundig Bulletin* 18, 295-313.
- Broers, E.J.M.F.C., *Beledigingszaken voor de Staatse Raad van Brabant 1586-1795* (Assen 1996).
- Broers, E.J.M.F.C., 'Flos mihi dos. De rechtspraak van de Staatse Raad van Brabant inzake defloratie', in: Jacobs, B.C.M. en E.C. Coppens, *Een rijk gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Nève* (Nijmegen 1998) 43-58.
- Broers, E.J.M.F.C. en B.C.M. Jacobs, *Procesgids Staatse Raad van Brabant* (Hilversum 2000).
- Bruijn, J.R., 'De personeelsbehoefte van de VOC overzee en aan boord, bezien in Aziatisch en Nederlands perspectief', in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 91 (1976) 218-248.
- Bruijn, J.R. en J. Lucassen, *Op de schepen der Oost-Indische Compagnie* (Groningen 1980).
- Brüsewitz, J. en M.A. Krebber, *Confessie van Dordrecht 1632*, in: *Doperse Stemmen* 5 (Amsterdam 1982).
- Buisman, J.W., 'Kerk en samenleving', in: Groenveld, S. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003) 126-147.
- Burghartz, S., 'Geschlecht, Körper, Ehre. Überlegungen zur weiblichen Ehre om der Frühen Neuzeit am Beispiel der Basler Ehegerichtsprotokolle', in: Schreiner, K. en G. Schwerhoff (red), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit* (Keulen ea 1995) 214-234.
- Burghartz, S., *Zeiten der Reinheit, Orte der Unzucht. Ehe und Sexualität in Basel während der frühen Neuzeit* (Paderborn ea 1999).
- Burke, P., 'Introduction', in: Burke, P. en R. Porter, *The social history of language* (Cambridge 1987) 1-16.
- Burke, P., *Stadscultuur in Italië tussen Renaissance en Barok* (Amsterdam 1988).
- Caenegem, R.C. van, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw* (Brussel 1954).
- Caenegem, R.C. van, 'La preuve dans l'ancien droit belge, des origines à la fin du XVIIIe siècle', in: *La preuve. Recueils de la société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions XVII deuxième partie Moyen Age et temps modernes* (Brussel 1965) 393-430.

- Caenegem, R.C. van, *Geschiedkundige inleiding tot het recht deel 1 Privaatrecht* (Brussel 1989).
- Carosso-Kok, M., J. Levy-van Halm, *Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle, Haarlem 1988).
- Carosso-Kok, M., 'Der stede scut. De schuttersgilden in de Hollandse steden tot het einde der zestiende eeuw', in: Carosso-Kok, M., J. Levy-van Halm, *Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle, Haarlem 1988) 16-35.
- Castan, N., 'The arbitration of disputes under the "Ancien Régime"', in: Bossy, J., *Disputes and settlements. Law and human relations in the west* (Cambridge ea 1983) 219-260.
- Caterall, D., 'Scots migrant identity and public story-telling in Early Modern Rotterdam, 1600-1700', in: Laar, P. Th. van de (red), *Vier eeuwen migratie. Bestemming Rotterdam* (Rotterdam 1998) 38-57.
- Chaix, G., 'Die schwierige Schule der Sitten. Christliche Gemeinden, bürgerliche Obrigkeit und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Köln, etwa 1450-1600', in: Schilling, H., *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung 16 (1994) 199-217.
- Cipolla, C.M., *Before the industrial revolution. European society and economy, 1000-1700* (New York, Londen 1980).
- Cohen, G., *Ecrivains français en Hollande dans la première moitié du XVIIe siècle* (Den Haag 1921).
- Davids, C.A., 'De migratiebeweging in Leiden in de 18e eeuw', in: Diederiks, H.A., D.J. Noordam en H.D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum 1985) 137-156.
- Davids, C.A., 'Neringen, hallen en gilden. Kapitalisten, kleine ondernemers en de stedelijke overheid in de tijd van de Republiek', in: idem (ea), *Kapitaal, ondernemerschap en beleid. Studies over economie en politiek in Nederland, Europa en Azië van 1500 tot heden. Afscheidsbundel voor prof. dr. P.W. Klein* (Amsterdam 1996) 95-119.
- Davis, K.R., 'No discipline, no church. An anabaptist contribution to the reformed tradition', in: *Sixteenth century Journal* 13,4 (1982) 43-58.
- Davis, N.Z., *Fiction in the archives. Pardon tales and their tellers in sixteenth-century France* (Cambridge 1987).
- Deceulaer, H., 'Stadsbestuur en buurtbewoners in Gent. Interactie, participatie en publieke opinie 1658-1668', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 110 (1995) 3-26.
- Deceulaer, H., 'Implicaties van de straat: rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (17e en 18e eeuw)', in: *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent Nieuwe reeks deel I* (1996) 121-147.
- Deceulaer, H., 'Guilds and litigation: conflictsettlement in Antwerp (1585-1796)', in: Boone, M. en M. Prak, *Individual, corporate, and judicial status in European cities (late Middle Ages and early modern period)* (Leuven, Apeldoorn 1996) 171-206.
- Dekker, R.M., *Holland in beroering. Oproeren in de 17de en 18de eeuw* (Baarn 1982).
- Dekker, R.M., 'Arbeidsconflicten in de Leidse textielindustrie', in: Diederiks, H.A., D.J. Noordam en H.D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum 1985) 69-86.
- Dekker, R.M., 'Corruptie en ambtelijke ethiek in historisch perspectief', in: *De Gids* (1986) 116-121.
- Dekker, R.M., "'Wij willen al den duijvel aff hebben". Protesten tegen belastingen in het verleden', in: *Fiscaliteit in Nederland* (Zutphen 1987) 33-44.
- Dekker, R.M., 'Women in Revolt. Popular protest and its social basis in Holland in the seventeenth and eighteenth centuries', in: *Theory and Society* 16 (1987) 337-362.
- Dekker, R.M., "'Getrouwe broederschap". Organisatie en acties van arbeiders in pre-industrieel Holland', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 103 (1988) 1-19.
- Dekker, R.M., 'Handwerkslieden en arbeiders in Holland van de zestiende tot de achttiende eeuw: Identiteit, cultuur en protest', in: Boekhorst, P. te, P. Burke en W.Th.M. Frijhoff, *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel, Amsterdam, Heerlen 1992) 109-148.
- Dekker, R.M., *Lachen in de Gouden Eeuw. Een geschiedenis van de Nederlandse humor* (Amsterdam 1997).
- Delforterie, C.W., 'Het inneemboek van 1668-1680', in: *Tijdschrift voor sociale genealogie en streekgeschiedenis voor Leiden* (Leiden 1971) 1-191.
- Deursen, A.Th. van, *Bavianen en slijkgeuzen. Kerk en kerkvolk ten tijde van Maurits en Oldenbarnevelt* (Franeker 1991).
- Deursen, A.Th. van, *Mensen van klein vermogen. Het kopergeld van de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1991).
- Diederiks, H.A., 'Beroepsstructuur en sociale stratificatie in Leiden in het midden van de achttiende eeuw',

- in: Diederiks, H.A., D.J. Noordam en H.D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum 1985) 45-67.
- Diederiks, H.A., S. Faber en A.H. Huussen, *Strafrecht en criminaliteit* (Zutphen 1988).
- Diederiks, H.A., 'Politieke misdaden te Leiden in de 17de en 18de eeuw', in: Marsilje, J.W. (red), *Uit Leidse bron geleverd. Studies over Leiden en de Leidenaren in het verleden, aangeboden aan drs. B.N. Leverland bij zijn afscheid als adjunct-archivaris van het Leidse Gemeentearchief* (Leiden 1989) 239-246.
- Diederiks, H.A., 'Criminaliteit in Leiden tijdens de 17de en 18de eeuw, in het bijzonder van textielarbeiders', in: *Textielhistorische bijdragen* 30 (1990) 20-39.
- Dillen, J.G. van, *Van rijkdom en regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek* (Den Haag 1970).
- Dinges, M., 'Frühneuzeitliche Armenfürsorge als Sozialdisziplinierung? Probleme mit einem Konzept', in: *Geschichte und Gesellschaft* (1991) 5-29.
- Dinges, M., "'Weiblichkeit" in "Männlichkeitsritualen"? Zu weiblichen Taktiken im Ehrenhandel in Paris im 18. Jahrhundert', in: *Francia* 18 (1991) 257-279.
- Dinges, M., *Der Maurermeister und der Finanzrichter. Ehre, Geld und soziale Kontrolle im Paris des 18. Jahrhunderts* (Göttingen 1994).
- Dinges, M., "'Historische Anthropologie" und "Gesellschaftsgeschichte". Mit dem Lebensstilkonzept zu einer "Alltagskulturgeschichte der frühen Neuzeit?"', in: *Zeitschrift für Historische Forschung*, 24 (1997) 179-195.
- Dinges, M., 'Geschlecht und Ehre in der frühen Neuzeit. Französische und Deutsche Beispiele', in: *Volkskundig Bulletin* 23,3 (1997) 171-196.
- Dinges, M., 'The uses of justice as a form of social control in early modern Europe', in: Roodenburg, H.W. en P.C. Spierenburg, *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800* (Columbus 2004) 159-175.
- Dirks, J., *De Noord-Nederlandsche gildepenningen wetenschappelijk beschreven en historisch afgebeeld deel I* (Haarlem 1878)
- Domela Nieuwenhuis, F.J., 'Geschiedenis der Lutherse gemeente te Leijden', in: *Bijdragen tot de geschiedenis der Lutherse kerk in de Nederlanden V* (1844) 1-46.
- Dolezalek, G.R., 'Das Zivilprozessrecht', in: Feenstra, R. en R. Zimmermann, *Das römisch-holländische Recht. Fortschritte des Zivilrechts im 17. und 18. Jahrhundert* (Berlijn 1992) 63-78.
- Dorren, G., 'Communities within the community. Aspects of neighbourhood in seventeenth-century Haarlem', in: *Urban history* 25,2 (1998) 173-188.
- Dorren, G., *Het soet vergaren. Haarlems buurtleven in de zeventiende eeuw* (Haarlem 1998).
- Downer, W., 'De financiële toestand van de stad Leiden omstreeks 1500', *voordracht gehouden voor het oud-vaderlandsch dispuut 'De Costumieren'* (z.p. 1951).
- Driessen, F., *Het Welvaren van Leiden. Handschrift uit het jaar 1659* (Den Haag 1911).
- Driessen, G.L., *Leidsche straatnamen historisch uitgelicht. Met een lijst van 'verdwenen' straatnamen* (Leiden 1929).
- Duke, A., 'The ambivalent face of calvinism in the Netherlands 1561-1618', in: Prestwich, M. (red), *International calvinism 1541-1715* (Oxford 1986) 269-294.
- Düll, R., *Das Zwölfstafelgesetz. Texte, Übersetzungen und Erläuterungen* (München 1959).
- Duplessis, R.S. en M.C. Howell, 'Reconsidering the early modern urban economy: the cases of Leiden and Lille', in: *Past and Present* 94 (1982) 49-84.
- Eckhoff, T., 'The mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution', in: *Acta Sociologica*, vol. 10 (1967) 148-172.
- Eckstein, N.A., *The district of the green dragon. Neighbourhood life and social change in Renaissance Florence* (Florence z.j.).
- Eggen, I.H. van, *De gilden. Theorie en praktijk* (Bussum 1965).
- Egmond, F., 'Fragmentatie, rechtsverscheidenheid en rechtsongelijkheid in de Noordelijke Nederlanden tijdens de zeventiende en achttiende eeuw', in: Faber, S. (red), *Nieuw licht op oude justitie. Misdada en strafen tijde van de Republiek* (Muiderberg 1989) 9-23.
- Egmond, F., 'Onderwerelden. Marginaliteit en misdada in de republiek', in: Boekhorst, P. te, P. Burke en W.Th.M. Frijhoff, *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Mepel, Amsterdam, Heerlen 1992) 149-178.

- Egmond, F., 'Recht en krom. Corruptie, ongelijkheid en rechtsbescherming in de vroegmoderne Nederlanden', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* (2001) 1-33.
- Elias, N., *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoekingen* (Utrecht, Wijnegem 1987).
- Estié, P., *Het plaatselijk bestuur van de Nederlandse Lutherse gemeenten. Ontstaan en ontwikkeling in de jaren 1566 tot 1686* (Amsterdam 1987).
- Eyssell, M.A.P.Th., *Doneau, sa vie et ses ouvrages* (Dijon ea 1860).
- Faber, S., *Strafrechtpleging en criminaliteit te Amsterdam 1680-1811. De nieuwe menslievendheid* (Arnhem 1983).
- Faber, S., 'De duistere geschiedenis van de kleine criminaliteit (sedert ongeveer 1650) en het belang van bagatellen', in: *Gijswijt-Hofstra, M., Een schijn van verdraagzaamheid. Afwijking en tolerantie in Nederland van de zestiende eeuw tot heden* (Hilversum 1989) 195-210.
- Fatio, O., *Nihil pulchrius ordine. Contribution à l'étude de l'établissement de la discipline ecclésiastique aux Pays-Bas ou Lambert Daneau aux Pays-Bas (1581-1583)* (Leiden 1971).
- Fock, C.W. de, 'Inleiding', in: *Catalogus bij de tentoonstelling Leids zilver in het stedelijk museum 'De Lakenhal'* (Leiden 1977) 7-32.
- Fock, C.W. de, 'De Lutherse predikant Rudolphus Heggerus en zijn schilderijcollectie', in *Leids Jaarboekje* (1985) 25-35.
- Fock, C.W. de, 'Jacobus Jancke, goud- en zilversmid en juwelier', in: *Marsilje, J.W. (red), Uit Leidse bron geleverd. Studies over Leiden en de Leidenaren in het verleden, aangeboden aan drs. B.N. Leverland bij zijn afscheid als adjunct-archivaris van het Leidse Gemeentearchief* (Leiden 1989) 264-273.
- Fockema Andreae, S.J., *Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis Boek 4* (Haarlem 1888).
- Fockema Andreae, S.J., 'Uit de geschiedenis van de Waals-hervormde kerk te Leiden', in *Leids Jaarboekje* (1955) 108-130.
- Fockema Andreae, S.J., *De Nederlandse staat onder de Republiek* (Amsterdam 1961).
- Francq van Berkheij, J. le, *Natuurlijke historie van Holland. Derde deel, derde stuk* (Amsterdam 1773).
- Friedeburg, R.C.F. von, 'Anglikanische Kirchenzucht und nachbarschaftliche Sittenreform. Reformierte Sittenzucht zwischen Staat, Kirche und Gemeinde in England 1559-1642', in: *Schilling, H., Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung 16 (1994) 153-182.
- Frijhoff, W.Th.M., 'Non satis dignitatis. Over de maatschappelijke status van geneeskundigen tijdens de Republiek', in: *Tijdschrift voor geschiedenis* 96 (1983) 379-406.
- Frijhoff, W.Th.M., 'Ten geleide. Publieke beschavingsoffensieven in de vroegmoderne tijd', in: *Volkskundig Bulletin* 11,2 (1985) 93-101.
- Frijhoff, W.Th.M., 'Inleiding: historische antropologie', in: *Boekhorst, P. te, P. Burke en W.Th.M. Frijhoff, Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel, Amsterdam, Heerlen 1992) 11-38.
- Frijhoff, W.Th.M., *Wegen van Evert Willemsz. Een Hollands weeskind op zoek naar zichzelf 1607-1647* (Nijmegen 1995).
- Frijhoff, W.Th.M., *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813* (Hilversum 1998).
- Frijhoff, W.Th.M. en M. Spies, *1650. Bevochten eendracht* (Den Haag 1999).
- Frijhoff, W.Th.M. en M. Prak, *Geschiedenis van Amsterdam. Deel II,1 Zelfbewuste stadsstaat 1650-1813* (Amsterdam 2004).
- Frijhoff, W.Th.M. en M. Prak, *Geschiedenis van Amsterdam. Deel II,2 Zelfbewuste stadsstaat 1650-1813* (Amsterdam 2005).
- Fruin, R., *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* (Den Haag 1980).
- Gaastra, F.S., 'Leiden en de VOC', in: *Boer, D.E.H. de, Leidse facetten. Tien studies over Leidse geschiedenis* (Zwolle 1982) 52-64.
- Galanter, M., 'Gerechtigheid in vele gedaanten. Rechtbanken, niet-officiële regulering en het volksrecht', in: *Griffiths, J. (red), De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 343-362.
- Galanter, M., 'De duivel schijnt altijd op de grote hoop. Bespiegelingen over de grenzen van rechtshervorming', in: *Griffiths, J. (red), De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 389-422.
- Garnot, B., *L'infrajudiciaire du Moyen Age à l'époque contemporaine. Actes du colloque de Dijon 5-6 octobre 1995* (Dijon 1996).

- Garnot, B., 'L'Ampleur et les limites de l'infrajudiciaire dans la France d'Ancien Régime (XVIe-XVIIe-XVIIIe siècles)', in: Idem, *L'Infrajudiciaire du Moyen Age à l'époque contemporaine Actes du colloque de Dijon 5-6 octobre 1995* (Dijon 1996) 431-439.
- Garnot, B., 'Justice et infrajustice en Bourgogne au XVIIIe siècle', paper vervaardigd ten behoeve van *The second conference on 'social control in the early modern period'* Amsterdam 20-21 november 1998.
- Garrioch, D., *Neighbourhood and community in Paris, 1740-1790* (Cambridge ea 1986).
- Garrioch, D., 'Verbal insults in eighteenth-century Paris', in: Burke, P. en R. Porter, *The social history of language* (Cambridge 1987) 104-119.
- Gehlen, A.Fl., *Notariële akten uit de 17e en 18e eeuw. Handleiding voor gebruikers* (Zutphen 1986).
- Gehlen, A.Fl., 'De notaris in de Republiek der Verenigde Nederlanden (17de-18de eeuw)', in: Haren, C.C.T.M., *Gepasseerd. De rol en positie van notarissen in het verleden* (Nijmegen 1987).
- Gehlen, A.Fl., 'Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief', in: *Atlas van het notariaat. Acht eeuwen latijns notariaat, vier decennia internationale unie* (Deventer 1989) 477-490.
- Gehlen, A.Fl., 'Inrichting en kracht van de notariële akten in de Republiek der Verenigde Nederlanden (17e en 18e eeuw)', in: Nève, P.L., *Instrumentum quantum pactum* (Deventer 1991) 39-51.
- Gehlen, A.Fl., *De beoefening van de notariaatsgeschiedenis der Lage Landen. Een beknopte historiografische verkenning* (Deventer 1992).
- Gehlen, A.Fl. 'De Noord-Nederlandse notarisboeken uit de 17de en 18de eeuw. Belichting van enkele facetten', in: Nève, P.L. en J.J. Verbeek, *Forma servata. Vijf opstellen over formulieren en formulierboeken in het notariaat van de Middeleeuwen tot vandaag* (Deventer 1998) 85-95.
- Gelder, H.E. van, 'De Broederschap der Sint Joris Schutters te 's-Gravenhage', in: *Jaarboek Die Haghe* (1916) 9-137.
- Genn, H., *Paths to justice. What people do and think about going to law* (Oxford 1999).
- Gerbenzon, P. en N.E. Algra, *Voortgang des rechtens. De ontwikkeling van het Nederlandse recht tegen de achtergrond van de westerse cultuur* (Groningen 1972).
- Gijswijt-Hofstra, M., 'Hoofdlijnen en interpretaties van Nederlandse toverij en hekserij', in: Gijswijt-Hofstra, M. en W.Th.M. Frijhoff, *Nederland betoverd. Toverij en hekserij van de veertiende tot in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1987) 256-279.
- Gijswijt-Hofstra, M., *Een schijn van verdraagzaamheid. Afwijking en tolerantie in Nederland van de zestiende eeuw tot heden* (Hilversum 1989).
- Gilbert, A. en J. Gugler, *Cities, poverty, and development. Urbanization in the Third World* (Oxford z.j.).
- Ginkel, A. van, *De ouderling. Oorsprong en ontwikkeling van het ambt van ouderling en de functie daarvan in de gereformeerde kerk der Nederlanden in de 16e en 17e eeuw* (Amsterdam 1975).
- Glaudemans, C.N.W.M., *Om die wrake wille. Eigenrichting, veten en verzoening in laat-Middeleeuws Holland en Zeeland (ca. 1350-ca. 1550)* (Den Haag 2003).
- Godding, Ph., 'Une justice parallèle? L'arbitrage au conseil de Brabant (15e siècle)', in: Koster-Van Dijk, J.M.I. en A. Wijffels, *Miscellanea forensia historica. Ter gelegenheid van het afscheid van Prof. Mr. J.Th. de Smidt* (Amsterdam 1988) 123-131.
- Goertz, H.J., 'Kleruskritik, Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung in den täuferischen Bewegungen der frühen Neuzeit', in: Schilling, H., *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) *Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung* 16 (1994) 183-198.
- Goffman, E., *De dramaturgie van het dagelijks leven. Schijn & werkelijkheid in sociale interacties* (Utrecht z.j.).
- Goudappel, H en F. Snapper 'Het Leidse schoutambt 1564-1795', in: *Leids Jaarboekje* (1979) 31-58.
- Goudriaan, K., 'Gilden en broederschappen in de Middeleeuwen', in: idem (red), *De gilden in Gouda* (Gouda, Zwolle 1996) 21-64.
- Gouw, J. ter, *De gilden. Eene bijdrage tot de geschiedenis van het volksleven* (Rotterdam 1859).
- Gouw, J. ter, *De volksvermaken* (Haarlem 1871).
- Gouw, J. ter, *De oude tijd* (Haarlem 1874).
- Gouw, J. ter, *Geschiedenis van Amsterdam 5 delen* (Amsterdam 1881-1886).
- Gowing, L., 'Language, power and the law. Women's slander litigation in early modern London', in: Ker-mode, J. en G. Walker, *Women, crime, and the courts in early modern England* (London 1994) 26-47.
- Grauwels, J., *De burgerlijke procedure voor de Leuvensche schepen-bank in de XVIe eeuw* (Leuven 1946).
- Greenhouse, C.J., 'Legal pluralism and cultural difference. What is the difference? A response to professor Woodman', in: *Journal of legal pluralism and unofficial law* 42 (1998) 61-71.

- Griessinger, A. en R. Reith, 'Oberigkeitliche Ordnungskonzeptionen und Handwerkliches Konfliktverhalten im 18. Jahrhundert. Nürnberg und Würzburg im Vergleich', in: Elkar, R.S., *Deutsches Handwerk in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Sozialgeschichte, Volkskunde, Literaturgeschichte* (Göttingen 1983) 117-180.
- Griffiths, J., 'What is legal pluralism?', in: *Journal of legal pluralism and unofficial law* 24 (1986) 1-55.
- Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996).
- Griffiths, J., 'Wat is rechtssociologie', in: idem (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtsociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 1-66.
- Griffiths, J., 'De sociale werking van recht', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtsociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 469-512.
- Griffiths, J., 'Sociale controle', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtsociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 763-775.
- Griffiths, J., 'Relational distance', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtsociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 750-762.
- Groenewegen, H.Y., 'Uit de geschiedenis van het remonstrantisme te Leiden en Warmond', in: Beijerman, J.A. (red), *Uit de remonstrantse broederschap* 23, 4 (1912) 97-114.
- Groenveld, S. (ea), *Wederdopers, menisten en doopsgezinden in Nederland 1530-1980* (Zutphen 1981).
- Groenveld, S., *Huisgenoten des geloofs. Was de Nederlandse Republiek verzuild?* (Hilversum 1985).
- Groenveld, S., 'Van late middeleeuwen tot omstreeks 1572', in: Groenveld, S., J.J.H. Dekker en Th.R.M. Willemse, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen* (Hilversum 1997).
- Groenveld, S. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003).
- Groenveld, S. en J.A.F. de Jongste, 'Bestuur en beleid', in: Groenveld, S. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003) 55-83.
- Groot, H. de, *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleerdheid*. Ed F. Dovring, H.F.W.D. Fischer, E.M. Meijers (Leiden 1952).
- Grootes, E.K., 'Eergevoel in Bredero's Spaanschen Brabander', in: *De zeventiende eeuw* (2003) 55-66.
- Gustafsson, B., 'The rise and economic behaviour of medieval craft guilds', in: idem (red), *Power and economic institutions. Reinterpretations in economic history* (Aldershot 1991) 69-106.
- Haks, D., *Huwelijk en gezin in Holland in de 17de en 18de eeuw. Processtukken en moralisten over aspecten van het laat 17de en 18de-eeuwse gezinsleven* (Assen 1982).
- Hamaker, H.G., *De middeleeuwse keurboeken van de stad Leiden* (Leiden 1873).
- Hanawalt, B.A., *'Of good and ill repute'. Gender and social control in Medieval England* (New York, Oxford 1998).
- Hajenius, A.M.L., "'Quaet comportedement". De tucht in de doopsgezinde gemeente Utrecht in de zeventiende eeuw', in: *Doopsgezinde bijdragen* 23 (1997) 61-73.
- Heersink, W., 'Eenakter uit het ruige leven. Notarissen, criminaliteit en conflictregeling, in het bijzonder te Amsterdam 1600-1800', in: *A tort et à travers. Liber amicorum Herman Bianchi* (1988) 261-271.
- Heersink, W., 'Van oude tijden bij alle volkeren geacht. Amsterdamse notarissen van schrijftafel tot schepenbank, 1600-1800', in: Faber, S. (red), *Nieuw licht op oude justitie. Misdad en straf ten tijde van de Republiek* (Muiderberg 1989) 48-63.
- Heersink, W., 'Zachte woorden op het platteland. Een verkennend onderzoek naar conflictregelingen in Noord-Holland', in: *Leidschrift* 12 (1996) 83-109.
- Heijden, M.P.C., v.d., 'Secular and ecclesiastical marriage control. Rotterdam 1550-1700', in: Schuurman, A. en P.C. Spierenburg, *Private domain, public inquiry. Families and life-styles in the Netherlands and Europe, 1550 to the present* (Hilversum 1996) 39-60.
- Heijden, M.P.C. v.d., *Huwelijk in Holland. Stedelijke rechtspraak en kerkelijke tucht 1550-1700* (Amsterdam 1998).
- Heijden, M.P.C. v.d., 'Achterblijvers. Rotterdamse vrouwen en de VOC', in: Heijden, M.P.C. v.d. en P.T. v.d. Laar, *Rotterdamers en de VOC. Handelscompagnie, stad en burgers (1600-1800)* (Amsterdam 2002) 181-204.
- Heins, W.B., 'Het Utrechtse notariaat in de zeventiende en achttiende eeuw', in: *Jaarboek oud-Utrecht* (1981) 224-242.
- Helmers, D., *Gescheurde bedden. Oplossingen voor gestrande huwelijken, Amsterdam 1753-1810* (Hilversum 2002).
- Hermesdorf, B.H.D., 'Enkele grepen uit de geschiedenis van het notariaat tussen Maas en Rijn', in: *Nieder-rheinisches Jahrbuch* 8 (1965) 138-145.

- Herwaarden, J. van, *The effects of social circumstances on the administration of justice. The example of enforced pilgrimages in certain towns of the Netherlands (14th-15th centuries)*. Paper presented to the 7th Economic History Congress Edinburgh (Rotterdam 1978).
- Herwaarden, J. van, *Opgelegde bedevaarten. Een studie over de praktijk van opleggen van bedevaarten (met name in de stedelijke rechtspraak) in de Nederlanden gedurende de late middeleeuwen (ca. 1300-ca. 1550)* (Assen, Amsterdam 1978).
- Herwaarden, J. van (ea), *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572* (Hilversum 1996).
- Hessen, J.S. (red), *Wegwijzer in de sociologie* (Amsterdam 1964).
- Heuvel, H.M. v.d., *De criminele vonnisboeken van Leiden 1533-1811* (Leiden 1978).
- Hickson, Ch.R. en E.A. Thompson, 'A new theory of guilds and European economic development', in: *Explorations in economic history* 28 (1991) 127-168.
- Hoekema, A. en N. van Manen, 'Legitimiteit van en door recht', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 724-734.
- Hoffmann, C.A., 'Nachbarschaften als Akteure und Instrumente der sozialen Kontrolle in urbanen Gesellschaften des sechszehnten Jahrhunderts', in: Schilling, H. (red), *Institutionen, Instrumenten und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im früh-neuzeitlichen Europa* (Frankfurt am Main 1999) 187-202.
- Hoffmann, C.A., 'Social control and the neighborhood in European cities', in: Roodenburg, H.W. en P.C. Spierenburg, *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800* (Columbus 2004) 309-327.
- Honacker, K. van, 'De politieke cultuur van de Brusselse ambachten in de 18de eeuw. Conservatisme, corporatisme of opportunisme', in: Lis, C. en H. Soly, *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel 1994) 179-228.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., *Een middeleeuwse samenleving. Het land van Heusden (ca. 1360-ca. 1515) deel 1* (Wageningen 1992).
- Horwitz, A.V., *The logic of social control* (New York, Londen 1990).
- Hovy, L., 'Schikking in strafzaken in Holland tijdens de Republiek', in: *Scrinium et scriptura. Bundel opstellen aangeboden aan J.L. van der Gouw/Nederlands Archievenblad* 84 (1980) 413-429.
- Howell, M.C., *Women's work in urban economies of late medieval Northwestern Europe. Female labor status in male economic institutions* (New York 1979).
- Huisman, F.G., *Stadsbelang en standsbesef. Gezondheidszorg en medisch beroep in Groningen 1500-1730* (Amsterdam 1992).
- Hulshof, M., 'De gilden', in: Goudriaan, K. (red), *De gilden in Gouda* (Gouda, Zwolle 1996) 87-148.
- Iттerson, W., *Willig Decreet* (z.p. 1937).
- Jacobs, M., 'Sociaal kapitaal van burenen. Rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (zeventiende-achtentiende eeuw)', in: *Volkskundig Bulletin* 22 (1996) 149-176.
- Jacobszoon, J.P., "'Geloven met het hart en belijden met de mond". Gemeenteleven', in: Groenveld, S. (ea), *Wederdopers, menisten en doopsgezinden in Nederland 1530-1980* (Zutphen 1981) 101-118.
- Jager, H. de, 'De Waalse gemeente te Brielle', in: *De Navorscher* 29 (1879) 58-92, 121-137, 169-186, 225-239, 489-492.
- Janssens, A.L.J.M., *Strafbare belediging* (Amsterdam 1998).
- Jones, R.L., 'De Nederduits gereformeerde gemeente te Leiden in de jaren 1572-76', in: *Leids Jaarboekje* (1974) 126-144.
- Jonge, H.J. de, 'Quatrième centenaire du culte protestant en français à Leyde', in: *Bulletin historique et littéraire de la société de l'histoire du protestantisme français* (1978).
- Jonge, H. de en S. de Lange, *Benarde veste. Leidse stadsuitbreidingen door de eeuwen heen* (Leiden 1996).
- Joor, J., 'Echtscheiding en scheiding van tafel en bed in Alkmaar van 1700-1810', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (1985) 197-229.
- Kagan, R.L., 'A golden age of litigation. Castile 1500-1700', in: Bossy, J., *Disputes and settlements. Law and human relations in the west* (Cambridge ea 1983) 145-166.
- Kaptein, H., *Hollandse textielnijverheid 1350-1600. Conjunctuur en continuïteit* (Hilversum 1998).
- Keesing, R.M., *Cultural Anthropology. A contemporary perspective* (Forth Worth ed. 1981).
- Kernkamp, G.W., 'Regeering en historie te Amsterdam in de 17e eeuw', in: Bredius, A. (ea), *Amsterdam in de zeventiende eeuw Deel 1* (Den Haag 1897).

- Klein, P.W., 'Nederlandse glasmakerijen in de zeventiende en achttiende eeuw', in: *Economisch en sociaal-historisch jaarboek 44* (Den Haag 1982) 31-43.
- Kloek, E.M., 'Vrouwenarbeid aan banden gelegd? De arbeidsdeling naar sekse volgens de keurboeken van de oude draperie ca. 1380-1580', in: idem, *Wie hij zij, man of wijf. Vrouwengeschiedenis en de vroegmoderne tijd* (Hilversum 1990) 48-77.
- Kloek, E.M., 'Het toezicht op de broeders en zusters der gemeente. De tucht volgens de acta van de gereformeerde kerkeraad, 1584-1590 en 1620-1626', in: idem, *Wie hij zij, man of wijf. Vrouwengeschiedenis en de vroegmoderne tijd* (Hilversum 1990) 78-121.
- Kloek, E.M., 'Criminaliteit en sekse in de confessieboeken 1678-1794', in: idem, *Wie hij zij, man of wijf. Vrouwengeschiedenis en de vroegmoderne tijd* (Hilversum 1990) 122-158.
- Kloos, P., *Culturele antropologie. Een inleiding* (Assen 1972).
- Knappert, L., 'Chirurgijns en barbiers', in: *Leidsch Jaarboekje* (1905) 56-57.
- Knappert, L., 'Uit het Leidse volksleven in den aanvang der 16de eeuw', in: *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1904-1905) 1-26 (overdruk).
- Knappert, L., *De opkomst van het protestantisme in eene Noord-Nederlandsche stad. Geschiedenis van de hervorming binnen Leiden van den aanvang tot op het beleg* (Leiden 1908).
- Knappert, L., *Geschiedenis der Nederlandsche hervormde kerk gedurende de 16e en 17e eeuw* (Amsterdam 1911).
- Knappert, L., 'Remonstrantsche hagepreek anno 1621', in: *Leidsch Jaarboekje* (1920) 97-101.
- Knevel, P., 'De kracht en de zenuwen van de Republiek. De schutterijen in Holland 1580-1650', in: Carosso-Kok, M., J. Levy- van Halm, *Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle, Haarlem 1988) 36-53.
- Knevel, P., 'Epiloog. De schutterijen na 1650', in: Carosso-Kok, M., J. Levy-van Halm, *Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle, Haarlem 1988) 172-174.
- Knevel, P., 'Onrust onder schutters. De politieke invloed van de Hollandse schutterijen in de eerste helft van de zeventiende eeuw', in: *Holland. Regionaal-historisch tijdschrift* 20 (1988) 158-174.
- Knevel, P., *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700* (Hilversum 1994).
- Knevel, P., 'Onder gewapende burgers. Over de belevingswereld van zeventiende-eeuwse schutters', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (1997) 41-51.
- Knevel, P., 'Een kwestie van overleven. De kunst van het samenleven', in: Nijs, Th. De en E. Beukers, *Geschiedenis van Holland II 1572 tot 1795* (Hilversum 2002) 217-254.
- Knippenberg, H., *De religieuze kaart van Nederland. Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de reformatie tot heden* (Assen, Maastricht 1992).
- Kok, H.L., *Funerair lexicon. Encyclopedisch woordenboek over de dood* (Maastricht 2000).
- Kooi, C., *Liberty and religion. Church and state in Leiden's reformation 1572-1620* (Leiden 2000).
- Kooijmans, L., 'Risk and reputation. On mentality of merchants in the early modern period', in: Lesger, C. en L. Noordegraaf (red), *Entrepreneurs and entrepreneurship in early modern times. Merchants and industrialists within the orbit of the Dutch staple market* (Den Haag 1995) 25-34.
- Kooijmans, L., *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1997).
- Koolbergen, H. van, 'De materiële cultuur van Weesp en Weesperkarspel in de zeventiende en achttiende eeuw', *Volkskundig Bulletin* 9 (1983) 121-159.
- Koorn, Fl., 'Illegitimiteit en eergevoel. Ongehuwde moeders in Twente in de achttiende eeuw', in: *Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* 8 (1987) 74-98.
- Koppenol, J., *Leids heelal. Het loterijspel (1596) van Jan van Hout* (Hilversum 1998).
- Kruse, E., 'Leidenaren en immigranten in de Gouden Eeuw: integratie of groepsvorming', in: *Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken* (Leiden 1996) 35-49.
- Kühler, W.J., *Geschiedenis van de doopsgezinden in Nederland. Tweede deel eerste helft 1600-1735* (Haarlem 1940).
- Kuijpers, E. en M. Prak, 'Burger, ingezetene, vreemdeling. Burgerschap in Amsterdam in de 17e en 18e eeuw', in: Kloek, J. en K. Tilmans, *Burger. Een geschiedenis van het begrip 'burger' in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw* (Amsterdam 2002) 113-132.
- Kuijpers, E., *Migrantenstad. Immigratie en sociale verhoudingen in 17de-eeuws Amsterdam* (Hilversum 2005).
- Kunst, A.J.M., *Historische ontwikkelingen van het recht I* (Zwolle 1969).
- Lamet, S.A., *Men in government. The patriciate of Leiden, 1550-1600* (Massachusetts 1979).
- Leemans, I., *Het woord is aan de onderkant. Radicale ideeën in Nederlandse pornografische romans 1670-1700* (z.p. 2002).

- Leermakers, I. en F.I. Welling, *Door gangen en poorten naar de Leidse hofjes* (Leiden 1997).
- Leeuwen, S. van, *Het Rooms-Hollands-Regt waarin de roomse wetten met het huiddendaagse Neerlands regt, in als dat tot de dagelijkse onderhouding kan dienen, met een bysondere korthheit, so wel in de vaste regts-stoffen als in de manier van regts-vordering over een gebragt werden* (Leiden, Rotterdam 1664).
- Leeuwen, S. van, *Nederlandse practyk ende oeffening der notarissen en andre gemeene schrijv en regtvorderers waar in bij vraags-wijs ondersouk verhandelt werd al het gund een notaris, secretaris, deurwaarder ende geregts-bode soo in de grond der regts-saaken, als in de instelling van alderhande instrumenten, acten, gewijsden ende uutoeringe van dien, heeft aan te merken ende waar te nemen* (Amsterdam 1670).
- Leeuwen, S. van, *Korte besgrijving van het Lugdunum Batavorum nu Leijden: vervattende een verhaal van haar grond-stand, oudheid, opkomst, voort-gang ende stadsbestier, sampt het graven van den Ouden ende Nieuwe Rijn, met de oude ende nieuwe Uytwateringen van de selve* (Leiden 1672).
- Leneman, L. en R. Mitchison, *Sin in the city. Sexuality and social control in urban Scotland 1660-1780* (Edinburgh 1998).
- Lenman, B. en G. Parker, 'The state, the community and the criminal law in Early Modern Europe', in: Gatrell, V.A.C., B. Lenman en G. Parker, *Crime and the law. The social history of crime in Western Europe since 1500* (Londen 1980) 11-48.
- Lesger, C. & L. Noordegraaf (red), *Entrepreneurs and entrepreneurship in early modern times. Merchants and industrialists within the orbit of the Dutch staple market* (Den Haag 1995).
- Lesger, C. 'Over het nut van huwelijk, opportunisme en bedrog. Ondernemen en ondernemerschap tijdens de vroeg-moderne tijd in theoretisch perspectief', in: Davids, C.A. (ea), *Kapitaal, ondernemerschap en beleid. Studies over economie en politiek in Nederland, Europa en Azië van 1500 tot heden* (Amsterdam 1996) 55-75.
- Leuker, M.Th., 'Schelmen, hoeren, eerdieven en lastertongen. Smaad en belediging in zeventiende-eeuwse kluchten en blijspelen', *Volkskundig Bulletin* 18, 314-339.
- Levie, T., H. Zantkuyl en R. Kistemaker, *Wonen in Amsterdam in de 17e en 18e eeuw* (Amsterdam 1980).
- Levy, R. en X. Rousseaux, 'Etat et justice pénale: un bilan historiographique et une relecture', in: *International Association for the History of Crime and Criminal Justice Bulletin* n°. 14 (1991) 106-131.
- Lieburg, F.A. van, *De nadere reformatie in Utrecht ten tijde van Voetius. Sporen in de gereformeerde kerkeeraadsacta* (Rotterdam 1989).
- Lieburg, F.A. van, *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816* (Dordrecht 1996).
- Lijten, M.J.H.A., *Het burgerlijk proces in stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch, 1530-1811* (Assen-Maastricht 1988).
- Ligtenberg, C., *De armezorg te Leiden tot het einde van de 16e eeuw* (Den Haag 1908).
- Lindeboom, G.A., 'David en Nicolaas Stam, apothekers te Leiden', in: *Pharmaceutisch Weekblad* (1973).
- Linden, J. van der, *Verhandeling over de judicieele practijc of vorm van procederen voor de hoven van justitie in Holland gebruikelijk Deel 1 en 2* (1794).
- Linden, M.v.d. en J. Lucassen, 'Social history in the Netherlands', in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 23,2 (1997) 209-222.
- Lintum, C. te, *Onze schutter-vendels en schutterijen van vroeger en later tijd 1550-1908* (Den Haag 1909).
- Lis, C. en H. Soly, 'Beter een goede buur dan een verre vriend. Buurschap en buurtleven in Westeuropese steden aan het einde van het Ancien Régime', in: Vries, B. de (ea), *De kracht der zwakken. Studies over arbeid en arbeidsbeweging in het verleden* (Amsterdam 1992) 81-107.
- Lis, C. en H. Soly, 'Neighbourhood Social Change in West European Cities. Sixteenth to Nineteenth Centuries', in: *International Review of Social History* 38 (1993) 1-30.
- Lourens, P. en J. Lucassen, 'De oprichting en ontwikkeling van ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', in: Lis, C. en H. Soly (red), *Werelden van verschil. Amnachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 43-77.
- Lotz-Heumann, U., 'Church discipline in a biconfessional country. Ireland in a European context', in: Roodenburg, H.W. en P.C. Spierenburg, *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800* (Columbus 2004) 99-112.
- Lubbers, A.G., *Het notariaat* (Bussum 1963).
- Lucassen, J., 'Het welvaren van Leiden (1659-1662). De wording van een economische theorie over gilden en ondernemerschap', in: Vries, B. de (ea), *De kracht der zwakken. Studies over arbeid en arbeidsbeweging in het verleden* (Amsterdam 1992) 13-41.
- Lucassen, L., 'Poepen, knoeten, mieren en moffen. Beeldvorming over Duitse immigranten en trekwerkers in zeventiende- en achttiende-eeuwse kluchten', in: Anne Frankstichting, *Vreemd gespuis* (Amsterdam 1987) 29-37.

- Lucassen, L. en R. Penninx, *Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550-1993* (Amsterdam 1994).
- Lucassen, L. en B. de Vries, 'Leiden als middelpunt van een Westeuropees textiel-migratiesysteem 1586-1650', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 22 (1996) 138-167.
- Lybreghts, A., *Rederend vertoog over het notarisampt behelzende eene duidelijke en nette verklaringe van deszelfs gronden omtrent veelerleijge gevallen in de practyk [...]* Deel 2 (Amsterdam 1734).
- Maanen, R.C.J. van, 'De vermogensopbouw van de Leidse bevolking in het laatste kwart van de zestiende eeuw', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 93 (1978) 1-42.
- Maanen, R.C.J. van, 'Consumentenbedrog in de 18de eeuw', in: *Leids Jaarboekje* (1979) 137-148.
- Maanen, R.C.J. van, 'Hollandse vermogensheffingen in de zeventiende en achttiende eeuw', in: *Nederlands Archiefblad* 88 (1984) 61-72.
- Maanen, R.C.J. van, *Leidse keurboeken van 1583, 1657 en 1658* (aanwezig in Regionaal Archief Leiden, BLO 15271 pf).
- Maanen, R.C.J. van, *Stadsarchief van Leiden 1574-1816* (Leiden 1986).
- Maanen, R.C.J. van, 'Stadsbeeld en ruimtelijke ordening', in: Groenveld, S. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003) 17-41.
- Maarschalkerweerd, Ph., 'Omtrent het examineren van een notaris', in: *Verslagen en mededelingen nieuwe reeks van de Stichting tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht* (1992) 115-124.
- Maarschalkerweerd, Ph., 'In den vergulden hand. Regelgeving op het notariaat ten tijde van de Republiek', in: Nève, P.L. (red), *Quod Notemus. Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag* (Deventer 1993) 27-35.
- Marsilje, J.W., 'Het economische leven', in: Idem (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 1 Leiden tot 1574* (Leiden 2002) 95-111.
- Mather, L. en B. Yngvesson, 'Language, audience, and the transformation of disputes', in *Law and Society Review* 15 (1980-81), 775-821.
- Meijer, J.F.G., 'De 's Gravenhaagsche buurt- of begrafenispenningen', in: *Mededelingen van de vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage I* (1863) 199-206.
- Melis, J.C.H., *De notariswet* (bewerkt door P.L.Dijk, A.G. Lubbers, A. Pitlo, A.H.M. Santen) (Zwolle 1973).
- Merry, S.E., 'Rethinking gossip and scandal', in: Black, D., *Toward a general theory of social control. Selected problems I* (Orlando ea 1984) 271-301.
- Merry, S.E., 'De sociale organisatie van bemiddeling in niet-industriële samenlevingen. Implicaties voor alternatieve geschilbeslechtsingsprogramma's in Amerikaanse steden', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 365-386.
- Mieris, F. van, *Beschrijving der stad Leijden, haare gelegenheid, oorsprong, vergrootinge, oude en hedendaagsche gedaante [...]* Deel 1 (Leiden 1762).
- Monballyu, J., *Het gerecht in de kasselrijk Kortrijk (1515-1621)* 3 delen (Leuven 1976).
- Monballyu, J., 'Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinaire en de extraordinaire strafrechtpleging in het Vlaamse recht van de 16e eeuw', in: Diederiks, H.A. en H.W. Roodenburg, *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden* (Hilversum 1991) 120-132.
- Moore, S.F., *Law as process. An anthropological approach* (Londen e.d. 1978).
- Moore, S.F., 'Recht en maatschappelijke verandering. De rol van het 'semi-autonoom sociaal veld' bij de sociale werking van recht', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 137-158.
- Morre, G., 'Een keizerrijk te Delft in de 17e eeuw', in: *Nieuwe Delftsche Courant* (20-3-1920).
- Muchembled, M., *De uitvinding van de moderne mens. Collectief gedrag, zeden, gewoonten en gevoelswereld van de Middeleeuwen tot de Franse Revolutie* (Amsterdam 1991).
- Münch, P., 'Kirchenzucht und Nachbarschaft. Zur sozialen Problematik des calvinistischen Seniorats um 1600', in: Schilling, H., *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) *Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung* 16 (1994) 216-248.
- Nader, L en H.F. Todd, 'Introduction. The disputing process', in: Idem, *The disputing process. Law in ten societies* (New York 1978) 1-32.

- Nagtegaal, P., 'Stadsfinanciën en stedelijke economie. Invloed van de conjunctuur op de Leidse stadsfinanciën 1620-1720', in: *Economisch- en sociaal historisch jaarboek* 52 (1989) 96-147.
- Nelson, W.E., 'History and social control', in: Black, D., *Toward a general theory of social control. Selected problems II* (Orlando ea 1984) 283-296.
- Nijenhuis, W., 'De publieke kerk veelkleurig en verdeeld. Bevoorrecht en onvrij, 1579-1621', in: *Algemene geschiedenis der Nederlanden deel 6* (Haarlem 1979) 325-343.
- Noordam, D.J., 'Gezins- en huishoudensstructuur in het achttiende-eeuwse Leiden', in: Diederiks, H.A., D.J. Noordam en H.D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum 1985) 87-104.
- Noordam, D.J., 'Uit armoede of door verleiding? De wereld van de Leidse prostituées in de 18e eeuw', in: Diederiks, H.A., D.J. Noordam en H.D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum 1985) 105-116.
- Noordam, D.J., 'Sterven op het Leidse schavot, beschavingsoffensief of nieuwe menslievendheid?', in: Marsilje, J.W. (red.), *Uit Leidse bron geleverd. Studies over Leiden en de Leidenaren in het verleden, aangeboden aan drs. B.N. Leverland bij zijn afscheid als adjunct-archivaris van het Leidse Gemeentearchief* (Leiden 1989) 338-346.
- Noordam, D.J., 'Strafrechtpleging en criminaliteit in Delft in de vroeg-moderne tijd', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 15,3 (1989) 209-244.
- Noordam, D.J., *Geringde buffels en heren van stand. Het patriciaat van Leiden 1574-1700* (Hilversum 1994).
- Noordam, D.J., 'Nieuwkomers in Leiden 1574-1795', in: Moes, J. (ea), *In de Nieuwe stad. Nieuwkomers in Leiden 1200-2000* (Leiden 1996) 39-85.
- Noordam, D.J., 'Textielondernemers en het Leidse patriciaat, 1574-1795', in: *Textielhistorische Bijdragen* 36 (1996) 20-36.
- Noordam, D.J., 'Demografische ontwikkelingen', in: Groenveld, S. (red.), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003) 43-53.
- Noordegraaf, L. en G. Valk, *De gave Gods. De pest in Holland vanaf de late Middeleeuwen* (Amsterdam 1996).
- Noordegraaf, L., 'The New Draperies in the Northern Netherlands 1500-1800', in: Harte, N.B. (red.), *The new draperies in the Low Countries and England 1300-1800* (Oxford 1997) 173-196.
- Nortier, A., *Bijdrage tot de kennis van het burgerlijk proces in de 15e eeuw binnen de stad Leiden* (Leiden 1874).
- Obreen, F.D.O., *Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis. Verzameling van meerendeels onuitgegeven berichten en mededeelingen Deel 5* (Rotterdam 1882-1883).
- Oerle, H.A. van, *Leiden binnen en buiten de stadsvesten. De geschiedenis van de stedenbouwkundige ontwikkeling binnen het Leidse rechtsgebied tot aan het einde van de Gouden Eeuw 2 dln* (Leiden 1975).
- Oestreich, G., *Geist und Gestalt des frühmodernen staates* (Berlijn 1969).
- Oosterbaan, J.A., 'Vlekken en rimpels. Over verdeeldheid en hereniging', in: Groenveld, S. (ea), *Wederdopers, menisten en doopsgezinden in Nederland 1530-1980* (Zutphen 1981) 62-83.
- Oosterbosch, M., "'Van groote abuysen ende ongeregeltheden". Overheidsbemoeiingen met het Antwerpse notariaat tijdens de XVIde eeuw', in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 63 (1995) 83-102.
- Orlors, J.J., *Beschrijvinge der stad Leyden* (Leiden 1614, 1641).
- Osinga, M.D. en W.S. Gelinck, *Kenningboek der stad Leiden 1570/1580 tweede stuk 1574-1580* (Den Haag 1930).
- Otten, W.F., 'De ten-uitvoerlegging van notariële akten onder het oude Hollandse regt', in: *Regt en wet. Tijdschrift voor het notaris-ambt II, nieuwe serie* 4 (1856) 217-247.
- Otterspeer, W., *Groepsportret van een dame I. Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit 1575-1672* (Amsterdam 2000).
- Overvoorde, J.C., *Rekeningen van de gilden van Dordrecht (1438-1600)* (Den Haag 1894).
- Overvoorde, J.C., 'Advies van burgemeesters en gerecht van Leiden aan de Staten van Holland over de acta van de in 1578 te Dordrecht gehouden synode', in: *Nederlandsch Archief voor kerkgeschiedenis* 9 (1912) 117-149.
- Overvoorde, J.C., 'De Leidsche ambachtsbroederschappen', in: *Rechtshistorische studiën aangeboden aan Prof. S.J. Fockema Andreae* (Haarlem 1914) 334-375.
- Overvoorde, J.C., *Uit de geschiedenis van het raadhuis te Leiden* (Leiden 1916).
- Panhuijsen, B., *Maatwerk. Kleermakers, naaisters, oudkleerkopers en gilden (1500-1800)* (Amsterdam 2000).
- Parival, J. de, *De vermaeckelijckheden van Hollandt. Een werck deses lands Lof uijtbasuijnend met een tractaet van de regeer-*

- ringe end' een kort begrip van 't gene aenmerckenswaardigst voorgevallen is tot het jaar 1655 (Amsterdam 1660).
- Parival, J. de, *Les delices de Leide. Une des célèbres villes de l'Europe, qui contiennent une description exacte de son antiquité, de ses divers aggrandissemens, de son academie, de ses manufactures, de ses curiosités, & généralement de tout ce qu'il y a de plus digne à voir.* (Leiden 1712).
- Peltjes, G.J., *Leidse lasten, twee belastingkohieren uit 1674. Een bronnenpublicatie en multimedialprogramma* (Leiden 1995).
- Perdijk, S.P., 'De opkomst der Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Leiden, 23 augustus 1618 tot 7 augustus 1679', in: *Leidsch Jaarboekje* (1915) 1-50.
- Perk, M.A., *De waalsche gemeenten* (Baarn 1907).
- Piant, H., 'La petite delinquance entre infrajudiciaire, procedure civile et repression penale. L'injure et sa reparation dans la prevote de Vaucouleurs sous l'ancien régime', in: Garnot, B., *L'infrajudiciaire du Moyen Age à l'époque contemporaine. Actes du colloque de Dijon 5-6 octobre 1995* (Dijon 1996) 441-453.
- Pieck, G.Th.H.C., 'Jan van Hout en de Leidse buurten', in: Boer, D.E.H. de, *Leidse facetten. Tien studies over Leidse geschiedenis* (Zwolle 1982) 35-51.
- Pitlo, A., 'De ars notariatus en haar beoefening', in: *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie* (1940) 3680-3681.
- Pitlo, A., 'Iets over de geschiedenis van het notariaat in Nederland', in: *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie* (1941) 3749-3750.
- Pito, A., 'Het elastisch ambt', in: *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie* (1942) 3764-3765.
- Pitlo, A., *De zeventiende en achttiende eeuwse notarisboeken en wat zij ons omtrent ons oude notariaat leeren* (Haarlem 1948).
- Pitlo, A., 'De geschiedenis van het notariaat', in: Melis, J.C.H., *De notariswet* (bewerkt door P.L. Dijk, A.G. Lubbers, A. Pitlo en A.H.M. Santen) (Zwolle 1973) 1-48.
- Pleij, H., *De sneeuwpoppen van 1511. Stads cultuur in de late middeleeuwen* (Amsterdam 1988).
- Po-Chia Hsia, R., *Social discipline in the reformation. Central Europe 1550-1750* (Londen, New York 1989).
- Pol, L.C. van der, 'Prostitutie en de Amsterdamse burgerij: eerbegrippen in een vroegmoderne stedelijke samenleving', in: Boekhorst, P. te, P. Burke en W.Th.M. Frijhoff, *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel, Amsterdam, Heerlen 1992) 179-218.
- Pol, L.C. van der, *Amsterdams hoerdom. Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1996).
- Poni, C., 'Norms and disputes. The shoemakers' guild in eighteenth-century Bologna', in: *Past and present* 123 (1989) 80-108.
- Poole, L.G. le, *Bijdragen tot de kennis van het kerkelijk leven onder de doopsgezinden, ontleend aan het archief der Doopsgezinde Gemeente te Leiden* (Leiden 1905).
- Porter, R., 'Introduction', in: Burke, P. en R. Porter, *Language, self and society. A social history of language* (Cambridge 1991) 1-12.
- Posthumus, N.W., *Bronnen tot de geschiedenis van de Leidse textielnijverheid. Deel V 1651-1702* (Den Haag 1918).
- Posthumus, N.W., *De Geschiedenis van de Leidse lakenindustrie II. De nieuwe tijd (zestiende tot achttiende eeuw). De lakenindustrie en verwante industrieën Deel 3 ('s-Gravenhage 1939).*
- Posthumus Meysjes, G.H.M., *Geschiedenis van het Waalse college te Leiden 1606-1699. Tevens een bijdrage tot de vroegste geschiedenis van het fonds Hallet* (Leiden 1975).
- Pot, G.P.M., 'Het beleid ten aanzien van bedelaars, passanten en immigranten te Leiden, 1700-1795', in: *Leids Jaarboekje* (1987) 82-95.
- Pot, G.P.M., *Arm Leiden. Levensstandaard, bedeling en bedeeden, 1750-1854* (Hilversum 1994).
- Potjewijd, T., 'Over een request en een merkwaardige notarieele acte uit de 17de eeuw en de Leidse gildebrief voor apothekers van 1661', in: *Pharmaceutisch Weekblad* (1938) 3-8.
- Prak, M., *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad, Leiden 1700-1780* (Den Haag 1985).
- Prak, M., 'Een verzekerd bestaan.' *Ambachtlieden, winkeliers en hun gilden in Den Bosch (ca. 1775)*, in: Vries, B. de (ea), *De kracht der zwakken. Studies over arbeid en arbeidsbeweging in het verleden* (Amsterdam 1992) 49-78.
- Prak, M., 'Individual, corporation, and society: the rhetoric of Dutch guilds (18th C)', in: Boone, M. en M. Prak (red), *Individual, corporate, and judicial status in European cities (late middle ages and early modern period)* (Leuven, Apeldoorn 1996) 255-279.
- Prak, M., 'Burgers onder de wapenen, van de zestiende eeuw tot de achttiende eeuw', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (1997) 1-11.
- Prak, M., 'Moral order in the world of work. Social control and the guilds in Europe', in: Roodenburg, H.W. en P.C. Spierenburg, *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800* (Columbus 2004) 176-199.

- Prinsen, J., 'Een rapport over armenzorg uit de zestiende eeuw', in: *De beweging 1 (1905)* 69-89.
- Prinsen, J., 'Armenzorg te Leiden in 1577', in: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 26 (1905) 113-160.
- Prinsen, J., 'Jan van Hout en zijn proces van injurie', in: *Oud Holland* 24 (1907) 17-37.
- Quist, J.P., 'Arbitrage (nog steeds) van alle markten thuis', in: Bart, F.M. (ea), *De zaak berecht, het geschil beslecht. Bijdragen aan de masterclass geschillenbeslechting 2000. Faculteit der rechtsgeleerdheid, Erasmus Universiteit Rotterdam (Den Haag 2003)* 27-43.
- Raa, C.M.G. ten, *De oorsprong van de kantonrechter (Deventer 1970)*.
- Ranieri, F., *Recht und Gesellschaft im Zeitalter der Rezeption. Eine rechts- und sozialgeschichtliche Analyse der Tätigkeit des Reichskammergerichts im 16. Jahrhundert 2 dln (Keulen 1985)*.
- Ranieri, R., 'Geschäftsanfall und Prozeßfrequenz am Reichskammergericht in Wetzlar (1693-1806)', in: Koster- Van Dijk, J.M.I. en A. Wijffels, *Miscellanea forensia historica. Ter gelegenheid van het afscheid van Prof. Mr. J.Th. de Smidt (Amsterdam 1988)* 251-254.
- Rappard, A.G.A. ridder van, 'De 's-Gravenhaagsche buurten', in: *Mededeelingen van de vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's-Gravenhage I (1863)* 83-198.
- Rieu, W.N. du, *Lambertus Daneau à Leyde (Leiden 1881)*.
- Roberts, B. en W. Otterspeer, 'Onderwijs en wetenschap', in: Groenveld, S. (red.), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795 (Leiden 2003)* 193-215.
- Roberts, S., *Order and dispute. An introduction to legal anthropology (Harmondsworth 1979)*.
- Roberts, S., 'The study of dispute: Anthropological perspectives', in: Bossy, J., *Disputes and settlements. Law and human relations in the west (Cambridge ea 1983)* 1-24.
- Roberts, S., 'Against legal pluralism. Some reflections on the contemporary enlargement of the legal domain', in: *Journal of legal pluralism and unofficial law* 42 (1998) 95-106.
- Roock, B., 'Neighbourhoods and the public in German cities of the early modern period. A magician and the neighbourhood network', in: Schuurman, A. en P.C. Spierenburg (red), *Private domain, public inquiry. Families and life-styles in the Netherlands and Europe, 1550 to the present (Hilversum 1996)* 193-209.
- Rogier, L.J., *Geschiedenis van het katholicisme in Noord Nederland in de zestiende en zeventiende eeuw 5 dln (Amsterdam, Brussel 1964)*.
- Rogge, H.C., *Caspar Janszoon Coolhaes. De voorlooper van Arminius en der remonstranten (Amsterdam 1856)*.
- Romer, H., *De mannetjesputters van Rotterdam. Een beknopte geïllustreerde geschiedenis van de Rotterdamse schutterij (Den Haag 1979)*.
- Roodenburg, H.W., *Onder censuur. De kerkelijke tucht in de gereformeerde gemeente van Amsterdam 1578-1700 (Hilversum 1990)*.
- Roodenburg, H.W., "'Freundschaft", "Brüderlichkeit" und "Einigkeit". Städtische Nachbarschaften im Westen der Republik', in: Dekker, T. (ea), *Ausbreitung bürgerlicher Kultur in den Niederlanden und Nordwestdeutschland (Münster 1991)* 10-24.
- Roodenburg, H.W., 'De Notaris en de erehandel. Beledigingen voor het Amsterdamse notariaat 1700-1710', in: *Volkkundig Bulletin* 18, 3 (1992) 367-388.
- Roodenburg, H.W., 'Naar een etnografie van de vroegmoderne stad: De "gebuurten" in Leiden en Den Haag', in: Boekhorst, P. te, Burke, P. en Frijhoff, W.Th.M., *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief (Meppel, Amsterdam, Heerlen 1992)* 219-243.
- Roodenburg, H.W., 'Een verfoeilijke misdaad. Incest in het gewest Holland tijdens de 17e en 18e eeuw', in: *Historisch Tijdschrift Holland* 25 (1993) 58-76.
- Roodenburg, H.W., 'Reformierte Kirchenzucht und Ehrenhandel. Das Amsterdamer Nachbarschaftsleben im 17. Jahrhundert', in: Schilling, H., *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa (Berlijn 1994) Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung* 16 (1994) 129-151.
- Roodenburg, H.W., 'Eer en oneer ten tijde van de Republiek: een tussenbalans', *Volkkundig Bulletin* 22, 2, (1996) 129-147.
- Roodenburg, H.W., 'Social control viewed from below. New perspectives', in: Idem en P.C. Spierenburg, *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800 (Columbus 2004)* 145-158.
- Root, H.L., 'Challenging the seigneurie: community and contention on the eve of the French revolution',

- in: *Journal of modern history* 57 (1985) 652-681.
- Rousseaux, X., 'Crime, justice and society in Medieval and Early Modern Times. Thirty years of crime and criminal justice history. A tribute to Herman Diederiks', in: *Crime, Histoire & Sociétés* * *Crime, History & Societies*, 1 (1997) 87-118.
- Sande, A.v.d., 'Roomse buitenbeentjes in een protestantse natie? Tolerantie en antipapisme in Nederland in de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw', in: Gijswijt-Hofstra, M., *Een schijn van verdraagzaamheid. Afwijking en tolerantie in Nederland van de zestiende eeuw tot heden* (Hilversum 1989) 85-106.
- Schepper, H. de, R.W.G. Lombarts, G. Dolezalek en E.J.M.F.C. Broers, 'Prolegomena voor onderzoek van rechtspraak en bestuur in de oude Nederlanden', in: Koster-van Dijk, J.M.I. en A. Wijffels, *Miscellanea forensia historica. Ter gelegenheid van het afscheid van Prof. Mr. J.Th. de Smid* (Amsterdam 1988) 263-294.
- Schilling, H., 'Calvinistische Presbyterien in Städten der Frühneuzeit - eine kirchliche Alternativform zur bürgerlichen Repräsentation? (Mit einer Quantifizierenden Untersuchung zur Holländischen Stadt Leiden)', in: Ehbrecht, W., *Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit* (Keulen, Wenen, 1980) 412-440.
- Schilling, H., 'Reformierte Kirchengenossenschaften als Sozialdisziplinierung? Die Tätigkeit des Emdener Presbyteriums in den Jahren, 1557-1562 (mit vergleichenden Betrachtungen über die Kirchenräte in Groningen und Leiden sowie mit einem Ausblick ins 17. Jahrhundert).', in: Ehbrecht, W. en H. Schilling (red), *Niederlande und Nordwestdeutschland* (Köln 1983) 261-327.
- Schilling, H., *Aufbruch und Krise. Deutschland 1517-1648* (Berlijn 1988).
- Schilling, H., *Civic Calvinism in Northwestern Germany and the Netherlands sixteenth to nineteenth centuries* (Kirkville 1991).
- Schilling, H., *Kirchengenossenschaften und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung, 16 (1994).
- Schilling, H., 'Die Kirchengenossenschaften im frühneuzeitlichen Europa im interkonfessionell vergleichender und interdisziplinärer Perspektive. Eine Zwischenbilanz', in: Schilling, H., *Kirchengenossenschaften und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung 16 (1994) 11-40.
- Schilling, H., 'Nochmals "Zweite Reformation" in Deutschland. Der Fall Brandenburg in multiperspektivischer Sicht von Konfessionalisierungsforschung. Historischer Anthropologie und Kunstgeschichte', in: *Zeitschrift für historische Forschung* (1996) 501-524.
- Schilling, H., 'Profil und Perspektiven einer interdisziplinären und komparatistischen Disziplinierungsforschung jenseits einer Dichotomie von Gesellschafts- und Kulturgeschichte', in: Idem (red), *Institutionen, Instrumenten und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Frankfurt am Main 1999) 3-36.
- Schilling, H., 'Discipline. The state and the churches in Early Modern Europe', in: Roodenburg, H.W. en P.C. Spierenburg, *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800* (Columbus 2004) 25-36.
- Schmidt, A., *Over leven na de dood. Weduwen in Leiden in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 2001).
- Schmidt, A., 'Zelfstandig en bevoegd. Speelruimte van vrouwen rond 1650', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (2003) 28-34.
- Schmidt, H-R., 'Pazifizierung des Dorfes. Struktur und Wandel von Nachbarschaftskonflikten vor Berner Sittengerichten 1570-1800', in: Schilling, H., *Kirchengenossenschaften und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung 16 (1994) 91-128.
- Schnabel-Schüle, H., 'Kirchengenossenschaften als Verbechensprävention', in: Schilling, H., *Kirchengenossenschaften und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Berlijn 1994) Beiheft Zeitschrift für Historische Forschung 16 (1994) 49-64.
- Schöffers, I., H. v.d. Wee en J.A. Bornewasser, *De Lage Landen 1500-1780* (Amsterdam 1988).
- Schoor, A. v.d., *Stad in aanwas. Geschiedenis van Rotterdam tot 1813* (Zwolle 1999).
- Schotel, G.D.J., *De openbare eredienst der Nederlandsch hervormde kerk in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw* (Haarlem 1870).
- Schreiner, K. en G. Schwerhoff (red), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit* (Keulen ed. 1995).
- Schuurman, A.J., *Materiële cultuur en levensstijl. Een onderzoek naar de taal der dingen op het Nederlandse platteland in de 19e eeuw: de Zaanstreek, Oost-Groningen en Oost-Brabant* (Utrecht 1989).
- Schuurman, A.J., 'Mensen maken verschil. Sociale theorie, historische sociologie en geschiedenis', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 22 (1996) 168-204.

- Schwartz, H., *The French prophets. The history of a millenarian group in eighteenth-century England* (Berkeley 1980).
- Schwartz, R.D., 'Sociale factoren in de ontwikkeling van juridische controle', in: Griffith, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 95-110.
- Schwerhoff, G., *Köln im Kreuzverhör. Kriminalität, Herrschaft und Gesellschaft in einer frühneuzeitlichen Stadt* (Bonn 1991).
- Schwerhoff, G., 'Devianz in der alteuropäischen Gesellschaft. Umriss einer historischen Kriminalitätsforschung', in: *Zeitschrift für historische Forschung*, 4 (1992) 385-414.
- Sharpe, J.A., 'Enforcing the law in the seventeenth-century English Village', in: Gatrell, V.A.C., B. Lenman en G. Parker, *Crime and the law. The social history of crime in Western Europe since 1500* (Londen 1980) 97-119.
- Sharpe, J.A., "'Such disagreement betwix neighbours'. Litigation and human relations in Early Modern England', in: Bossy, J., *Disputes and settlements. Law and human relations in the west* (Cambridge ea 1983) 169-187.
- Sharpe, J.A., 'Human relations and the history of crime', in: *International Association for the History of Crime and Criminal Justice Bulletin* n°. 14 (1991) 10-32.
- Shoemaker, R.B., *Prosecution and punishment. Petty crime and the law in London and rural Middlesex, c. 1660-1725* (Cambridge ea 1991).
- Sickesz. C.J., *De schutterijen in Nederland* (Utrecht 1864).
- Sleebe, V.C., *In termen van fatsoen. Sociale controle in het Groningse kleigebied (1770-1914)* (Groningen 1994).
- Sloots, O.F.M., *Cunibertus. De minderbroeders te Leiden* (Rotterdam 1947).
- Sluijter, E.J., M. Enklaar en P. Nieuwenhuizen, *Leidse fijnschilders. Van Gerrit Dou tot Frans Mieris de Jonge 1630-1760* (Zwolle 1988).
- Sluijter, R. en A. Schmidt, 'Sociale verhoudingen en maatschappelijke zorg', in: Groenveld, S. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003) 109-125.
- Smidt, J.Th. de, *Rechtsgewoonten. De gebruiken en plaatselijke gebruiken waarnaar het burgerlijk wetboek verwijst* (Amsterdam 1954).
- Smidt, J.Th. de, *Compendium van de geschiedenis van het Nederlands privaatrecht* (Deventer 1977).
- Smit, C., *Leiden met een luchtje. Straten, water, groen en afval in een Hollandse stad 1200-2000* (Leiden 2001).
- Smit, J., *De Zuidhollandse weeskamers. Haar taak en inrichting en de liquidatie van haar zaken* (Alphen aan den Rijn 1946).
- Smith, Th., *Klugtspel, op de wonderlijke vryagie, huuwelyk, en huishoudinge van Fobbert Gort en Klara Morsschoon* (Leiden 1685).
- Snyder, F. en D. Hay, 'Comparisons in the social history of law: labour and crime', in: Idem, *Labour, law, and crime. An historical perspective* (London, New York 1987) 1-41.
- Soman, A., 'Deviance and criminal justice in Western Europe', in: *Criminal Justice History*, 1 (1980) 1-24.
- Spierenburg, P.C., 'Financiën en familie-eer. Opsluiting en opgesloten op verzoek te Leiden, 1680-1805', in: Diederiks, H.A., D.J. Noordam en H.D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum 1985) 117-135.
- Spierenburg, P.C., *De verbroken betovering. Mentaliteitsgeschiedenis van preïndustrieel Europa* (Hilversum 1988).
- Spierenburg, P.C., *Zwarte schapen, losbollen, dronkaards en levensgenieters in achttiende-eeuwse betelhuizen* (Hilversum 1995).
- Spierenburg, P.C. (red), *Men and violence. Gender, honor, and rituals in Modern Europe and America* (Columbus 1998).
- Spierenburg, P.C., 'Masculinity, violence, and honor. An Introduction', in: Idem (red), *Men and violence. Gender, honor, and rituals in Modern Europe and America* (Columbus 1998) 1-29.
- Spierenburg, P.C., 'Knife fighting and popular codes of honor in early modern Amsterdam', in: Idem (red), *Men and violence. Gender, honor, and rituals in Modern Europe and America* (Columbus 1998) 103-127.
- Spierenburg, P.C., 'Social control and history. An introduction', in: Roodenburg, H.W. en P.C. Spierenburg, *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800* (Columbus 2004) 1-22.
- Spiertz, M.G., 'Die Ausübung der Zucht in der IJsselstadt Deventer in den Jahren 1592-1619 im Vergleich zu den Untersuchungen im Languedoc und in der Kurpfalz', in: *Rheinische Vierteljahrsblätter* 49 (1985) 139-172.
- Spruit, R., *De dood onder ogen. Een cultuurgeschiedenis van sterven, begraven, cremieren en rouw* (Houten 1986).
- Sprunger, M., 'Faillissementen. Een aspect van geestelijke tucht bij de Waterlands-dooptgezinde gemeente te Amsterdam in de zeventiende eeuw', in: *Dooptgezinde bijdragen* 17 (1991) 101-130.
- Sprunger, M., 'Entrepreneurs and ethics. Mennonite merchants in seventeenth-century Amsterdam', in:

- Lesger, C. en L. Noordegraaf (red), *Entrepreneurs and entrepreneurship in early modern times. Merchants and industrialists within the orbit of the Dutch staple market* (Den Haag 1995) 213-222.
- Strayer, B.E., *Lettres de cachet and social control in the Ancien Régime 1659-1789* (New York e.d. 1992).
- Sullivan, D.C., *The punishment of crime in the upper Hudson River Valley 1648-1685 from Dutch jurisprudence to English rule* (New York 1997).
- Swart, P.Th., *Protocol Cleuting. Het protocol van Nicolaus Judoci Cleuting (Nicolaas Joostzoon Cleuting), notaris te Leeuwarden van 1554-1585* (Leeuwarden 1970).
- Tanja, J., 'Brabantsche monsieurs, Vlaamsche ijverers en Hollantsche botticheijt. Het beeld van de Zuidnederlandse immigranten in de Noordelijke Nederlanden 1580-1630', in: Anne Frankstichting, *Vreemd gespuis* (Amsterdam 1987) 20-28.
- Taverne, E., *In 't land van belofte. In de nieuwe stad. Ideaal en werkelijkheid van de stadsuitleg in de Republiek 1580-1680* (Maarssen 1978).
- Temminck, J.J., 'Oude indelingen van Haarlem', in: Kuyper, F.W. en B.C. Sliggers, *Liber amicorum. A.G. van der Steur. Uitgegeven ter gelegenheid van zijn vijftigste geboortedag 3 mei 1988* (Haarlem 1988) 187-197.
- Tilly, C., *Popular contention in Great Britain 1758-1834* (Cambridge e.d. 1995).
- Tjalsma, H.D., 'Een karakterisering van Leiden in 1749', in: Diederiks, H.A., D.J. Noordam en H.D. Tjalsma, *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw* (Hilversum 1985) 17-44.
- Tlusty, B.A., 'Crossing gender boundaries. Women as drunkards in early modern Augsburg', in: Backmann, S. (red), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen* (Berlijn 1998) 185-197.
- Trompeter, C., *Agriculture, proto-industry and Mennonite entrepreneurship. A history of the textile industries in Twente 1600-1815* (Amsterdam 1997) 120-133.
- Unger, R.W., *A history of brewing in Holland 900-1900. Economy, technology and the state* (Leiden 2001).
- Veen, S.D. van, 'Kerkelijk opzicht en tucht in de gereformeerde kerk', in: *Uit onzen bloeitijd: schetsen van het leven onzer vaderen in de XVIIe eeuw* (Amsterdam z.j.) 213-258.
- Velthoven, B.C.J. van en M.J. ter Voert, *Geschilbeslechtsingsdelta 2003. Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers* (Meppel 2004).
- Verburgt, J.W., *Levering van onroerende zaken te Leiden* (Leiden 1930).
- Verburgt, J.W., 'Het leven van Jan Pietersz. Dou, als burger, landmeter, wijnroerier en notaris van Leiden, 1573-1635, toegelicht uit zijne handschriften en werken', in: *Leidsch Jaarboekje* (1934) 18-61.
- Verhaar, V. en F. v.d. Brink, 'De bemoeienis van stad en kerk met overspel in het achttiende-eeuwse Amsterdam', in: Faber, S. (red), *Nieuw licht op oude justitie. Misdaad en straffen tijde van de Republiek* (Muiderberg 1989) 64-93.
- Verhaest, H., 'De gedwongen tenuitvoerlegging van vonnissen en acten in de rechtspraak van de Raad van Vlaanderen (1430-1520)', in: Koster-van Dijk, J.M.I. en A. Wijffels, *Miscellanea forensia historica. Ter gelegenheid van het afscheid van Prof. Mr. J.Th. de Smidt* (Amsterdam 1988) 295-312.
- Verkruisen, G., 'Geschillen, geschilprocessen en rechtspraak', in: Griffiths, J. (red), *De sociale werking van recht. Een kennismaking met de rechtssociologie en rechtsantropologie* (Nijmegen 1996) 682-697.
- Versprille, A., 'Het Leidsche poorterschap', in: *Leidsch Jaarboekje* 36 (1944) 76-100.
- Villeneuve, V.H. de (red), *Les quatre siècles d'histoire de l'Eglise Réformée Wallonne de Rotterdam. 400 jaar Waalse Hervormde Kerk te Rotterdam* (Rotterdam 1999).
- Vleeschouwers-van Melkebeek, M., 'Self-divorce in fifteenth-century Flanders. The consistory court accounts of the diocese of Tournai', in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 68 (2000) 83-94.
- Vlijbrief-Charbon, T.A., *Speldegeld en clavarium. Een vergelijkend onderzoek naar betekenis, herkomst en verbreiding van speldegeld, handgeld, godspenning en verwante begrippen en naar de mogelijkheid van samenhang met de begrippen donatium en clavarium in het latijn* (Haarlem 1955).
- Vlis, I. v.d., *Leven in armoede. Delftse bedeelden in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2001).
- Vlist, E. v.d., "'In goeder vreden ende burgerlijkce eenicheijt": Leidse buurten in de zestiende eeuw', in: *Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken* (Leiden 1989) 38-60.
- Vogelaar, 'Schilderen en bouwen voor burgerij en stad', in: Groenveld, S. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003) 149-171.
- Vogler, B. en J. Estèbe, 'La genèse d'une société protestante. Etude comparée de quelques registres consis-

- toriaux Languedociens et Palatins vers 1600', in: *Annales E.S.C.* 31 (1976) 362-388.
- Voolstra, S., 'Dopers belijden', in: Brüsewitz, J. en M.A. Krebber, *Confessie van Dordrecht 1632*, in: *Doperse Stemmen* 5 (Amsterdam 1982) 17-29.
- Voolstra, S., *Het woord is vlees geworden. De melchioritisch-menniste incarnatieleer* (Kampen 1982).
- Voolstra, S., *Vrij en volkomen. Rechtvaardiging en heiliging in dopers perspectief* (Kampen 1985).
- Voolstra, S., 'Boetvaardigheid buiten de biechtstoel. De transformatie van het sacrament der boete in een evangelisch-doperse boetepraktijk', in: *Doopsgezinde Bijdragen* 19 (1993) 29-42.
- Vries, B.M.A. de, 'De Leidse textielnijverheid in de zeventiende en achttiende eeuw', in: Moes, J.K.S. en B.M.A. de Vries (red), *Stof uit het Leidse verleden. Zeven eeuwen textielnijverheid* (Utrecht 1991) 77-89.
- Vries, B.M.A. de, J. Lucassen, P. Lourens en H. Nijboer, 'Het economische leven. Spectaculair succes en diep verval', in: Groenveld, S. (red), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. Deel 2 1574-1795* (Leiden 2003) 85-107.
- Vries, J. de en A. v.d. Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 1995).
- Waardt, H. de, 'Ehrenhändel, Gewalt und Liminalität. Ein Konzeptualierungs-vorschlag', in: Schreiner, K. en G. Schwerhoff (red), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit* (Böhlau 1995) 303-319.
- Waardt, H. de, 'Feud and atonement in Holland and Zeeland. From private vengeance to reconciliation under state supervision', in: Schuurman, A. en P.C. Spierenburg, *Private domain, public inquiry. Families and life-styles in the Netherlands and Europe, 1550 to the present* (Hilversum 1996) 15-38.
- Waardt, H. de, 'Inleiding: Naar een geschiedenis van de eer', in: *Leidschrift* 12 (1996) 7-17.
- Waardt, H. de, 'De geschiedenis van de eer en de kritische antropologie. Een voorbeeld van een interdisciplinaire aanpak', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 23 (1997) 324-353.
- Wagenaar, C.W., 'Over buurten, buurtleven en het buurtschoutambt in Utrecht', in: *Utrechtsch Jaarboekje* 57 (1897) 279-313.
- Walle, K., 'Vrijheid, gelijkheid en broederschap. Over de positie van de Leidse buurtcorporaties tijdens en na de periode van de omwenteling (1795-184)', in: *Leids Jaarboekje* (1990) 91-128.
- Walle, K., *Buurthouden. De geschiedenis van burengebruiken en buurtorganisaties in Leiden (14e-19e eeuw)* (Leiden 2005).
- Wallert, J.A.F., *Ontwikkelingslijnen in praktijk en theorie van de wisselbrief 1300-2000* (Tilburg 1996).
- Walz, R., *Hexenglaube und magische Kommunikation im Dorf der frühen Neuzeit. Die Verfolgungen in der Grafschaft Lippe* (Paderborn 1993).
- Wassenaer, G. van, *Practyk notariael ofte instructie, tot het maken ende instellen van de voornaemste instrumenten van alderley contracten, acten, handelingen en dispositien die voor notaris en getuygen ofte in 't particulier by partijen opgerecht ende gedaen worden [...]* (Utrecht 1661).
- Wedekind, W.G.Ph.E., *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling van de procesgang in civiele zaken voor het Hof van Holland in de eerste helft van de zestiende eeuw* (Assen 1971).
- Wegert, K., *Popular culture, crime, and social control in 18th-century Württemberg* (Stuttgart 1994).
- Weterings, E.J. en E. van der Vlist, 'Wie maakt me los?' *Negen eeuwen markt in Leiden* (Leiden 1996).
- Wiel, A.M. van de en W.E.M. Leclerq, 'Iets over de civiele rechtspraak in Tilburg 1794-1813', in: Bosman, Th.E.A. (ea), *Brabants recht dat is ... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Assen, Maastricht 1990) 300-310.
- Wiel, K. v.d., *Leidse wevershuisjes. Het wisselende lot van de 17e-eeuwse Leidse arbeiderswoningen* (Leiden 2001).
- Wijsenbeek-Olthuis, Th., 'Vreemd en eigen: ontwikkelingen in de woon- en leefcultuur binnen de Hollandse steden van de 16e tot de 19e eeuw', in: Boekhorst, P. te, P. Burke en W.Th.M. Frijhoff, *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel, Amsterdam, Heerlen 1992) 79-108.
- Wijsman, M., *Samen sterk. De Leidse gebuurten in de zeventiende eeuw* (Leiden 2001) Scriptie Univ. Leiden; BLO G6B17.
- Wingens, M.F.M., 'Deviant gedrag van studenten. Verkrachters in de zeventiende en achttiende eeuw', in: *Batavia Academica. Bulletin van de Nederlandse werkgroep universiteitsgeschiedenis* 6 (1988) 9-26.
- Wollschläger, Chr., 'Civil litigation and modernization. The work of the municipal courts of Bremen, Germany, in five centuries, 1549-1984', in: *Law & Society Review* 24, 2 (1990) 261-282.

- Woltjer, J.J., *Een nieuw ende onghesien dingh* (Leiden 1985).
- Woltjer, J.J., 'De plaats van de calvinisten in de Nederlandse samenleving', in: *De zeventiende eeuw* 10 (1994) 3-23.
- Woodman, G.R., 'Ideological combat and social observation. Recent debate about legal pluralism', in: *Journal of legal pluralism and unofficial law* 42 (1998) 21-59.
- Wurff, A.W.I.M. v.d., *Aard en achtergronden van onveiligheidsgevoelens in de woonomgeving* (Amsterdam 1992).
- Yngvesson, B., 'Contextualizing the court. Comments on the cultural study of litigation', in: *Law & Society Review* 24, 2 (1990) 467-519.
- Zeeden, E.W. en P.T. Lang, *Kirche und Visitation. Beiträge zur Erforschung des frühneuzeitlichen Visitationswesens in Europa* (Gerlingen 1984).
- Zegveld, W.F. van, 'Zilveren schutterspenningen van Leiden', in: *Leids Jaarboekje* (1988) 51-67.
- Zijlstra, S., "'Tgeloove is vrij'. De tolerantiediscussie in de Noordelijke Nederlanden tussen 1520 en 1795', in: *Gijswijt-Hofstra, M., Een schijn van verdraagzaamheid. Afwijking en tolerantie in Nederland van de zestiende eeuw tot heden* (Hilversum 1989) 41-68.
- Zijlstra, S., *Om de ware gemeente en de oude gronden. Geschiedenis van de dopersen in de Nederlanden 1531-1675* (Hilversum 2000).
- Zijpp, N. v.d., *Geschiedenis der doopsgezinden in Nederland* (Arnhem 1952).
- Zijpp, N. v.d., 'Leiden', in: *The Mennonite encyclopedia. A comprehensive work on the Anabaptist-Mennonite Movement* vol. 3 (Scottsdale ea 1957) 316.